

Sanna Kousa

OPERATIIVISEN HÄIRIÖTILANNETOIMINNAN
KEHITTÄMINEN
YMPÄRISTÖTERVEYDENHUOLLON
YKSIKÖSSÄ

Opinnäytetyö

Insinööri (YAMK)

Ympäristötekniikan koulutusohjelma

2020

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tekijä/Tekijät	Tutkintonimike	Aika
Sanna Kousa	Insinööri (YAMK)	Joulukuu 2020
Opinnäytetyön nimi		
Operatiivisen häiriötilannetoiminnan kehittäminen ympäristöterveydenhuollon yksikössä		45 sivua 6 liitesivua
Toimeksiantaja		
Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä, ympäristöterveyskeskus		
Ohjaaja		
Henna Kauppi, Silja Mäkelä		
Tiivistelmä		
<p>Opinnäytetyössä tutkitaan ympäristöterveydenhuollon operatiivisen häiriötilannetoiminnan kehittämistä harjoittelun avulla. Kuntien ympäristöterveysviranomaisilla on velvollisuus varautua toimialan häiriötilanteisiin, kuten elintarvike- tai talousvesivälitteisiin epidemioihin. Epidemiaepäilytilanteessa on viipymättä ryhdyttävä tarvittaviin rajoitus- ja selvitystoimenpiteisiin. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, parantaako harjoittelu häiriötilannevalmiutta ja mitä operatiivisen toiminnan kehittämiskohteita harjoittelun perusteella löydetään.</p>		
<p>Opinnäytetyön toimeksiantajalle suunniteltiin ja järjestettiin organisaation ensimmäinen omaehtoinen elintarvikevälitteistä epidemiaa koskeva häiriötilanneharjoitus. Tutkimusmenetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Yksilöhaastatteluissa kerätylle aineistolle tehtiin laadullinen sisällönanalyysi. Haastatteluteemat koskivat organisaation varautumisen tasoa ja kehittämistarpeita, järjestetyn häiriötilanneharjoituksen onnistumista ja merkitystä sekä toiminnan jatkokehittämistä. Haastatteluihin kutsuttiin tilaajaorganisaatiolle järjestettyyn harjoitukseen osallistuneet henkilöt.</p>		
<p>Tulosten perusteella harjoitus parantaa organisaation ja yksilön valmiutta toimia todellisessa häiriötilanteessa. Harjoittelemine on oppimisen ja tilannejohtamisen kehittämisen väline sekä keino testata ennalta laadittujen ohjeiden toimivuutta ja ihmisten toimintakykyä häiriötilanteessa. Häiriötilanneharjoitus on mahdollista järjestää ympäristöterveydenhuollon yksikössä omaehtoisesti. Yksikön koko ja käytävissä olevat resurssit kuitenkin vaikuttavat harjoitusten järjestämismahdollisuuteen, koska etenkin laajemmat harjoitukset edellyttävät riittävästi henkilöstöä eri harjoitusrooleihin.</p>		
<p>Opinnäytetyön toimeksiantajalle annettiin varautumista koskevia kehittämissuhteita ja ohje harjoitusten järjestämiseen. Säännöllinen harjoittelu kannattaa ottaa osaksi varautumisen suunnittelua ja ylläpitoa. Harjoittelun tulee perustua usean vuoden ajaksi kerrallaan laadittavaan suunnitelmaan, johon sisältyy erityyppisiä ja -laajuisia harjoituksia koko ympäristöterveydenhuollon sektorilta. Harjoituspalautte tulee huomioida toiminnan kehittämisessä ja seuraavien harjoitusten aihevalinnoissa. Selvitystiimin sisäisen vuorovaikutuksen ja viestinnän kehittämisen sekä ennalta laadittujen ohjeiden käytön testaaminen ovat tärkeimpiä painotuskohteita yksikön seuraavissa harjoituksissa. Varautumisen riittävät resurssit tulee varmistaa ja epidemiaselvitysorganisaation asiantuntemusta pitää yllä.</p>		
Asiasanat		
ympäristöterveydenhuolto, varautuminen, häiriötilanneharjoitus, epidemiaselvitys		

Author (authors)	Degree	Time
Sanna Kousa	Master of Engineering	December 2020
Thesis title		45 pages
Development of operational preparedness in local environmental health authority		6 pages of appendices
Commissioned by		
Päijät-Häme Welfare Group		
Supervisor		
Henna Kauppi, Silja Mäkelä		
Abstract		
<p>Municipal environmental health authorities are obligated to prepare and to take necessary investigation and control actions in the event of incidencies, such as food or waterborne outbreaks. The objective of the thesis was to study, if exercises improve the preparedness and outbreak investigation and what kind of demands for development were identified by arranging an exercise. The first internal exercise concerning a foodborne outbreak was conducted for the thesis commissioner.</p> <p>The study based on research interviews. Material was collected by focused interviews. Qualitative content analysis was done. The interview subjects contained the preparedness level and development needs of the organization and the relevance of the exercise carried out. All participants of the exercise were interviewed.</p> <p>The key results of the study indicated that participating in exercises predicted learning and better preparedness for real-life unexpected events both at organizational and personal level. Practising develops the management of an outbreak investigation. Conducting exercises is a tool for testing how the personnel operates in the event of incidencies and the use of preparedness documents and manuals. The study showed that a functional emergency exercise could be conducted internally in municipal environmental health organization although the size and resources of the organization must be adequate particularly in larger-scale functional exercises.</p> <p>The thesis commissioner got development suggestions and instructions for organizing an exercise. Exercises should be arranged regularly based on a multi-year plan containing both complex and simple exercises. The whole sector of environmental health and the variety of environmental related health risks should be considered in the plan. Evaluation, reviews and lessons learned from an exercise should lead to the changes and development of preparedness actions. These observations should also be paid attention to when choosing a scenario for future exercises. The interaction and communication of an outbreak control team and the use of documents and protocols should focus on the next exercises. The resources and expertise of the investigation team must be ensured.</p>		
Keywords		
environmental health, preparedness, emergency exercise, outbreak investigation		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	ELINTARVIKEVÄLITTEISTEN EPIDEMIOIDEN SELVITTÄMINEN.....	6
2.1	Lainsäädäntö velvoittaa selvittämään epidemiat.....	7
2.2	Epidemiaselvityksen vaiheet.....	8
2.3	Onnistuneen epidemiaselvityksen edellytykset.....	10
2.4	Toiminta kohdeorganisaatiossa.....	12
3	VIRANOMAISTEN HÄIRIÖTILANNEHARJOITUKSET.....	14
3.1	Harjoittelun merkitys.....	14
3.2	Viranomaisharjoituksen suunnittelu ja järjestäminen.....	17
3.3	Aikaisemmat harjoitukset kohdeorganisaatiossa.....	20
4	HARJOITUKSEN JÄRJESTÄMINEN KOHDEORGANISAATIOLE.....	21
5	TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄ.....	24
6	TULOKSET.....	26
6.1	Epidemiaselvityksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät.....	28
6.2	Suunnitelmat ja toimintaohjeet.....	30
6.3	Harjoittelun merkitys.....	30
6.4	Tilannejohtaminen, yhteistyö ja viestintä.....	32
6.5	Jatkokehittäminen.....	33
7	TULOSTEN TARKASTELU.....	34
8	JOHTOPÄÄTÖKSET JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET.....	37
	LÄHTEET.....	42

LIITTEET

Liite 1. Elintarvike20-harjoituksen runko

Liite 2. Teemahaastattelukysymykset

Liite 3. Sisällönanalyysi

Liite 4. Häiriötilanneharjoituksen järjestäjän ohje

1 JOHDANTO

Elintarvikevälitteiset epidemiat ovat maailmanlaajuinen ongelma. Ruokamyrkytykseen sairastuu arviolta 600 miljoonaa ihmistä vuosittain (WHO 2015). Suomessa luokiteltiin vuosina 2014–2016 yhteensä 132 elintarvikevälitteistä epidemiaa ja elintarvikkeiden välityksellä ilmoitettiin sairastuneen yhteensä noin 2800 henkilöä. Epidemioiden tapahtumapaikaksi on yleisimmin raportoitu kodin ulkopuolinen ruokailupaikka. (Ruokavirasto 2019.)

Epidemioiden torjunnassa ja selvittämisessä on kehitettävää. Valitettavan usein elintarvikevälitteiset epidemiat jäävät kokonaan havaitsematta tai niiden syy selvittämättä, vaikka huolellinen epidemiaselvitys olisi tärkeää ruokamyrkytysten kontrolloinnin ja uusien tapausten estämisen kannalta (Rocourt 2014). Suomessa havaituissa epidemioissa vuosina 2014–2016 yli kolmasosassa (41 %) epidemian aiheuttaja jäi tuntemattomaksi ja suurin osa epidemioista jää edelleen kokonaan havaitsematta ja selvittämättä (Ruokavirasto 2019).

Viranomaisten toimintakyvyn parantaminen elintarvike- ja vesivälitteisten epidemioiden selvittämisessä on valtakunnallinen strateginen painopiste ja tavoite ympäristöterveydenhuollon edistämiseksi (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019). Valvontaviranomaisten toimintaa ohjaavan ympäristöterveydenhuollon valtakunnallisen valvontaohjelman yhtenä teemana kaudella 2020–2024 on varautuminen. Valvontaohjelmaan on mm. kirjattu, että jokaisen valvontayksikön on osallistuttava vähintään kerran ohjelmakaudella valmiusharjoitukseen. (Ruokavirasto & Valvira 2019.) Keskusviranomaiset ovat järjestäneet alueellisia valmiusharjoituksia kuntien ympäristöterveydenhuollosta vastaaville viranomaisille, mutta omaehtoiseen elintarvike-epidemiaharjoitteluun ei ympäristöterveydenhuollon yksiköille ole laadittu yhtenäistä ohjeistusta.

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan ympäristöterveydenhuollon yksikön toimintaa elintarvikevälitteisiin epidemioihin liittyvissä häiriötilanteissa sekä erityisesti harjoittelun merkitystä toiminnan kehittämisessä. Kohdeorganisaatio on Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymän ympäristöterveyskeskus. Kohdeorganisaatiolle laaditaan malli yksikön sisäisten elintarvike-epidemiaharjoitusten

järjestämiseen ja organisoidaan yksikön ensimmäinen omaehtoinen harjoitus. Tutkimusaineisto kerätään haastattelemalla harjoitukseen osallistuvia henkilöitä. Tutkimuksen tavoitteena on vastata seuraaviin kysymyksiin:

- Parantaako häiriötilanneharjoitus organisaation epidemiaselvitysvalmiutta ja onko omaehtoinen säännöllinen harjoittelu hyödyllistä?
- Millaisia operatiivisen toiminnan kehittämiskohteita harjoituksen perusteella löydetään?

Ympäristöterveydenhuollon varautumisen kokonaisuudesta tutkimuksessa käsitellään kunnallisen viranomaisen operatiivista häiriötilannetoimintaa. Ympäristöterveydenhuollon varautumisen kannalta kriittisiä toimintoja ovat mm. elintarvikkeiden, juomaveden ja elinympäristön terveellisyden turvaaminen sekä eläintautien torjunta (Vuorinen 2019, 21). Tämä tutkimus rajataan elintarvike-turvallisuuteen ja elintarvikevälitteisiin epidemioihin.

2 ELINTARVIKEVÄLITTEISTEN EPIDEMIOIDEN SELVITTÄMINEN

Elintarvikkeiden ja veden välityksellä leviävällä taudilla tarkoitetaan kontaminoituneesta ruoasta tai vedestä saatua tartuntaa tai myrkytystä. Epidemiasta on kyse silloin, kun vähintään kaksi henkilöä on sairastunut oireiltaan samankaltaiseen tautiin nautittuaan samaa alkuperää olevaa elintarviketta tai talousvettä tai altistunut samalle uimavedelle. Elintarvikevälitteisen sairastumisen voi aiheuttaa mm. elintarvikkeen mikrobiologinen, kemiallinen tai fysikaalinen kontaminaatio. (Ruokavirasto 2019.) Epidemia voi olla peräisin pistemäisestä lähteestä, jolloin sairastumisille löytyy yhteinen tekijä, kuten ruokailu samassa paikassa. Laajalle levinnyt kaupallinen elintarvike taas voi aiheuttaa vaikeammin havaittavan ja selvitettävän epidemian, jossa yksittäisiä sairastumisia tai ryppäitä esiintyy paikallisesti, alueellisesti tai laajimmillaan kansainvälisesti. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014, 96.)

Elintarvikevälitteinen epidemia on selvitettävä, jotta sen leviäminen saadaan pysäytettyä ja uudet tartunnat ehkäistyä. Kun taudinaiheuttajasta, sairauden vakavuudesta, altistuneiden määrästä, altistumistilanteesta, tartuntalähteestä ja taudin leviämispotentiaalista saadaan tietoa, voidaan perustellut torjuntatoimet suunnata oikein ja nopeasti. (STM 2014, 94.) Elintarvikevälitteisen

epidemian hallinta- ja selvitystyö on ympäristöterveydenhuollon viranomaisten operatiivista häiriötilannetoimintaa. Vastaavasti myös mm. talousveden mikrobiologisen tai kemiallisen saastumisen epäily käynnistää tarvittavat selvitystoimet.

Operatiivisen toiminnan ohella häiriötilanteisiin on varauduttava ennalta. Yhteiskunnan varautumisella tarkoitetaan Valtioneuvoston yhteiskunnan turvallisuusstrategiaa koskevan periaatepäätöksen mukaan toimintaa, jolla varmistetaan tehtävien mahdollisimman häiriötön hoitaminen ja toimenpiteet normaaliolojen häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa. Häiriötilanne käsitteenä tarkoittaa uhkaa tai tapahtumaa, joka vaarantaa yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja tai strategisia tehtäviä. Kyseessä on tilanne, jonka hallinta edellyttää viranomaisien ja muiden toimijoiden tavanomaista laajempaa tai tiiviimpää yhteistoimintaa ja viestintää. (Turvallisuuskomitea 2017.) Varautumistoimenpiteitä ovat mm. valmiussuunnittelu, jatkuvuudenhallinta, etukäteisvalmistelut, koulutus ja valmiusharjoitukset (Vuorinen 2019, 61).

2.1 Lainsäädäntö velvoittaa selvittämään epidemiat

Viranomaisilla ja elintarvikealan toimijoilla on velvollisuus ryhtyä viipymättä tarvittaviin toimenpiteisiin elintarvike- tai vesivälitteistä epidemiaa epäiltäessä. Elintarvikelain (13.1.2006/23) 24. §:n 2. momentin mukaan toimijan on ilmoitettava välittömästi kunnan elintarvikevalvontaviranomaiselle saatuaan tiedon tai epäillessään, että tuottamansa, jalostamansa tai jakelemansa elintarvike voi aiheuttaa ruokamyrkytyksen. Vastaavasti elintarvikevalvontaviranomaisen on ilmoituksen saatuaan tai epäillessään ruokamyrkytystä muusta syystä tehtävä viipymättä tapausta koskeva selvitys asianmukaisine mikrobiologisine ja epidemiologisine tutkimuksineen yhteistyössä tartuntatautiviranomaisen kanssa (elintarvikelaki 45. §).

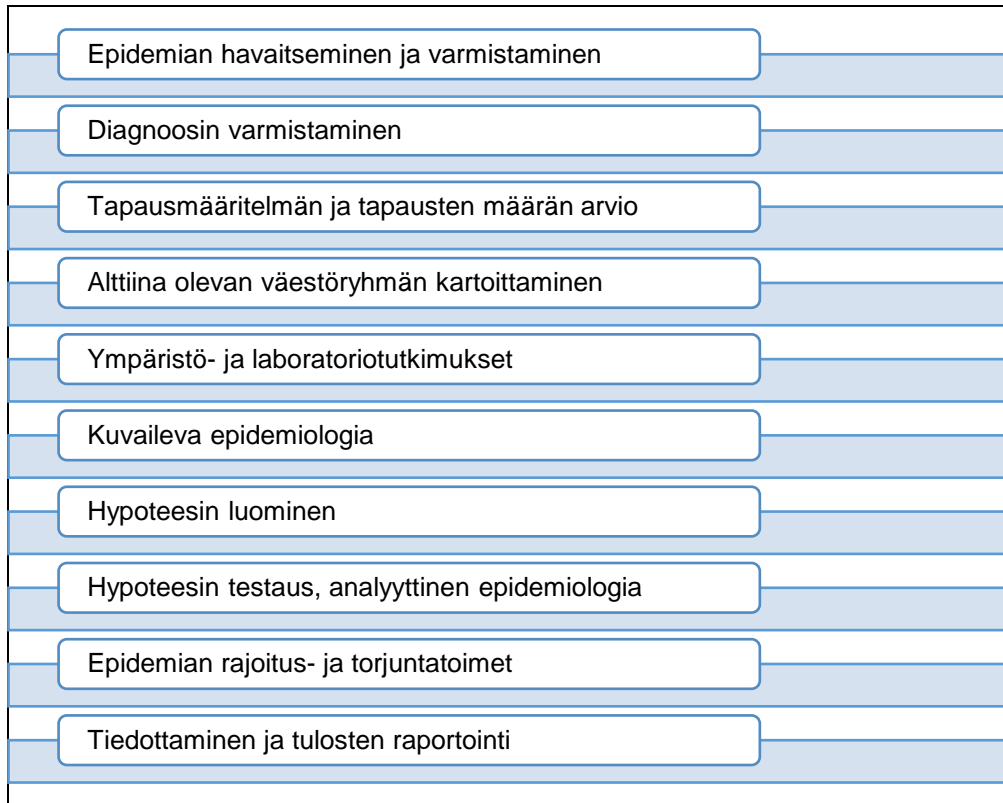
Elintarvikelainsäädännössä käytetään häiriötilannetta vastaavaa käsitettä erityistilanne. Elintarvikelain 46. §:n 1. momentin mukaan Ruokaviraston on laadittava valtakunnallinen erityistilanteisiin varautumista koskeva suunnitelma ja kunnan elintarvikevalvontaviranomaisen on laadittava kuntaa koskeva vastaava suunnitelma. Vastaavanlainen velvoite on säädetty terveydensuojelulain (19.8.1994/763) 8. §:n 1. momentissa kunnan terveydensuojeluviranomaiselle.

Yhteistyössä muiden viranomaisten ja laitosten kanssa kunnan terveydensuojeluviranomaisen on laadittava suunnitelma elinympäristöön vaikuttaviin häiriötilanteisiin varautumiseksi. Ympäristöterveydenhuollon häiriötilannesuunnitelmat ovat yleensä yksi suunnitelmakokonaisuus, jolla varaudutaan sekä elintarvikkeiden että veden välityksellä leviävien epidemioiden selvittämiseen.

Epidemioihin varautuminen ja epidemiaselvitystyö edellyttävät eri viranomais- tahojen yhteistyötä. Valtioneuvoston asetuksessa elintarvikkeiden ja veden välityksellä leviävien epidemioiden selvittämisestä (21.12.2011/1365) 3. §:ssä säädetään, että kunnan elintarvikevalvonta- ja terveydensuojeluviranomaisen on yhdessä tartuntatautiviranomaisen kanssa ennalta varauduttava epidemioihin ja sovittava selvitystyön järjestämisestä. Asetuksen 4. §:n mukaan epidemioiden selvittämistä varten on nimettävä työryhmä, johon kuuluu jäseniä ympäristöterveydenhuollosta, perusterveydenhuollosta ja vesihuollosta. Selvitystyöryhmän tehtävänä on mm. huolehtia, että epidemian selvittämiseksi tarvittavat sairastuneisiin kohdistuvat laboratoriotutkimukset, elintarvike- ja vesitutkimukset sekä epidemiologiset tutkimukset suoritetaan.

2.2 Epidemiaselvityksen vaiheet

Yleisesti tiedetään, että epidemiaselvityksen tulee noudattaa tiettyä kaavaa ja tietyt tiedot on hankittava, jotta epidemian aiheuttaja selviää ja tarvittavat torjuntatoimet saadaan tehtyä. WHO:n epidemiaselvitystä ja epidemian hallintaa ohjaavassa oppaassa (2008) annetaan suosituksia selvitykseen osallistuville tahoille käytettäväksi. Oppaan mukaiset tyypilliset prosessin päävaiheet on esitetty kuvassa 1. Käytännössä selvitysprosessi ei yleensä etene aikataulullisesti kuvan mukaisessa järjestyksessä, vaan eri vaiheita työstitään sitä mukaa, kun tarvittavia tietoja karttuu.

Kuva 1. Elintarvike- tai vesivälitteisen epidemiaselvityksen päävaiheet (WHO 2008, 4).

Selvitystyö alkaa ensimmäisistä epidemiahavainnoista, jotka voivat tulla esille esimerkiksi viranomaisen omien havaintojen, asiakasyhteydenoton, laboratoriotutkimusten, terveyskeskuksen, sairaalan tai median kautta saatujen tietojen perusteella. Epidemian varmistaminen edellyttää yleensä, että sairastumisia esiintyy tietyssä paikassa tietynä aikana tavallista enemmän. Lisäksi oikea ja kaikkia oletettuja tautitapauksia yhdistävä diagnoosi tulee varmistaa. Seuraavaksi selvitystyöryhmä muodostaa oireiden, altistumisen ja laboratoriolöydösten perusteella tapausmääritelmän, eli päättää, ketkä sairastuneet luokitellaan epidemiaan liittyviksi tapauksiksi. Tapausmääritelmän perusteella arvioidaan ja etsitään mahdollisimman tarkasti tapaukset epidemian laajuuden arvioimiseksi ja jatkotutkimusta varten. (Rocourt 2014, 91–92.)

Epidemiaselvitykseen kuuluu sekä humaaninäytteiden että tarvittavien elintarvike-, vesi- ja elintarviketuotantoympäristönäytteiden tutkiminen laboratorioissa. Kuvailevat epidemiologiset tiedot kerätään näytetulosten, tarkastuskäytien ja altistuneiden haastattelujen perusteella. Elintarvikevalvontaviranomaiset tekevät tarvittavat valvontakäynnit epäilyksenalaiseen elintarvikehuoneistoon ja sen tuotantoprosesseihin. (WHO 2008.)

Kun kuvailevan epidemiologian perusteella on saatu tarpeeksi tietoja, luodaan hypoteesi epidemian lähteestä ja tartuntatavasta. Joissain tapauksissa nämä kuvailevat tiedot voivat riittää epidemian rajoitus- ja torjuntatoimien käynnistämiseksi. Jos taas kuvaileva epidemiologia ei anna riittävän vahvaa näyttöä epidemian syystä, on hypoteesin testaaminen tarpeellista. Yleensä testaus tapahtuu kohortti- tai tapaus-verrokkitutkimuksen perusteella altistuneilta kyselylomakkeella kerättyä aineistoa käsittelemällä. Aineiston tilastollisella testauksella pyritään löytämään näyttöä tietyille ruoille tai juomille altistumisen ja sairastumisen välillä. (WHO 2008, 28–34.)

Tarvittavia rajoitus- ja torjuntatoimia on tehtävä mahdollisimman pian epidemian pysäyttämiseksi, rajoittamiseksi ja vastaavanlaisten tapausten välttämiseksi. Viranomaiset antavat tarvittaessa elintarvikkeiden hävitystä tai niiden tuotantoprosessia ja elintarvikehuoneiston olosuhteissa todettuja puutteita koskevia määräyksiä. (WHO 2008, 47.)

Selvitysprosessin eri vaiheissa huolehditaan tiedottamisesta. Epidemiaselvitystyöryhmä kommunikoi ja pitää jäsenensä ajan tasalla selvityksen vaiheista. Yleisölle voi olla aiheellista tiedottaa itse epidemiaselvityksen etenemisestä, ohjeistaa saastuneiden ruokien hävittäminen ja antaa tarvittavia ohjeita riskiryhmien suojelemiseksi. Tiedottamalla voidaan saada myös uusia kontakteja sairastuneisiin. Tulosten raportoinnin tavoitteena on mm. varmistaa, että tehdyt toimenpiteet ovat olleet kattavia ja tuoda esille toiminnan kehittämistarpeita. (WHO 2008, 52.) Suomessa epidemiaepäilyt ja -selvitykset raportoidaan keskusviranomaisille sähköiseen ruokamyrkytusepidemioiden raportointijärjestelmään (STM 2014).

2.3 Onnistuneen epidemiaselvityksen edellytykset

Ruokaviraston (2019, 32) julkaisun mukaan suurin osa elintarvikkeiden aiheuttamista tartunnoista jää edelleen raportoimatta. Yksi merkittävimmistä syistä aliraportoinnille on tartunnan saaneiden lievä taudinkuva, jolloin sairastuminen ei välttämättä tule viranomaisten tietoon. Sairastumista ei myöskään usein osata yhdistää ruokailuun eikä oireisestakaan potilaasta oteta välttämättä

näytteitä tartunnan lähteen selvittämiseksi. (Ruokavirasto 2019.) Jotta epidemioiden havaitseminen ja selvittäminen kehittyisi, tulisi siis nykyistä tehokkaammin mahdolliset epidemiaepäilyt tulla viranomaisten tietoon.

Rocourtin (2014) mukaan sairastumisten aiheuttaja jää usein selvittämättä, koska tieto epidemiasta saadaan tutkimusten käynnistämisen kannalta liian myöhään. Myös viranomaisten resurssipula voi vaikeuttaa selvittämistä. Usein tautitapauksia on liian vähän analyttistä epidemiologiaa varten tai sairastuneilta kerätyt tiedot oireista ja syödyistä elintarvikkeista ovat puutteellisia. Tarvittavia elintarvike-, ympäristö- ja humaaninäytteitä ei aina saada tutkittavaksi.

Avaimia onnistuneeseen epidemiaselvitykseen ovat Rocourtin (2014) mukaan seuraavat seikat:

- monialainen, eri asiantuntijaviranomaisista koottu selvitysryhmä
- kommunikaatio ja viestintä
- tarkkailu ja valvonta
- laatudokumentit

Epidemiaselvityksen eri vaiheissa tarvitaan monialaisen tiimin toimintaa, asiantuntemusta ja resursseja. Koska asianmukainen elintarvike-epidemiaselvitys edellyttää kuvailevaa ja analyttistä epidemiologista tutkimusotetta, tarkastustoimintaa sekä laboratoriotutkimuksia humaanin-, elintarvike- ja ympäristönäytteistä, on välttämätöntä, että selvitykseen osallistuu ainakin terveydenhuolto- ja elintarvikevalvontaviranomaiset sekä laboratoriot. Lisäksi epidemian luonteesta ja laajuudesta riippuen voidaan tarvita laajemmin mm. viestinnän ja puhtaanapitoalan asiantuntemusta. (Rocourt 2014.)

Selvitystiimin sisäisen kommunikaation tulee olla tiivistä, johdonmukaista ja oikein ajoitettua. Jäsenillä tulee olla selkeät roolit ja vastuut. Kommunikaatio epidemiologin, ympäristöterveyden ja laboratorioden välillä on kriittistä, jotteivät eri tahoilla samaan aikaan tehtävät selvitykset ole ristiriidassa. Julkisessa tiedottamisessa taas tulee noudattaa yleisiä riskikommunikaation periaatteita ja organisaatioiden viestintäohjeita. Asiantuntijaviranomaisten on tärkeää jakaa viestintäohjeita noudattaen informaatiota mm. toisille viranomaisille, medialle ja riskiryhmille, joita epidemia voi koskettaa. (Rocourt 2014.)

Etenkin laajalle levinneiden elintarvike-erien aiheuttamien epidemioiden havaitsemisen ja selvittämisen kannalta on tärkeää, että tautitilannetta ja elintarvikkeiden laatua tarkkaillaan ja valvotaan säännöllisesti, eikä ainoastaan epidemiaepäilyn tullessa esille (Rocourt 2014). Suomessa kuntien elintarvikevalvontaviranomaiset valvovat elintarvikealan kohteiden ja toimintojen vaatimustenmukaisuutta valvontasuunnitelmiansa mukaisesti. Tarkastustiheys määräytyy riskiarvioinnin perusteella. (Ruokavirasto & Valvira 2019.) Epidemioiden tunnistamista ja havainnointia varten on käytössä kansallinen rekisteri, johon kootaan eri paikkakunnilta tulevat epäilyilmoitukset ja voidaan yhdistellä eri alueilla otettujen näytteiden mikrobiologisia löydöksiä. Eri puolilla maata otettujen potilas-, elintarvike- ja ympäristönäytteistä todettujen patogeenien mikrobityypitysten perusteella voidaan päätellä, onko kyseessä samaa alkuperää olevan elintarvike-erän aiheuttama laajalle levinnyt epidemia. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014, 96.)

Epidemiaselvitysprosessissa on tärkeää noudattaa ja käyttää ennalta laadittuja ohjeita ja lomakkeita. Erilaisia laatudokumentteja ovat mm. valmius- ja häiriötilannesuunnitelmat, kyselylomakkeet ja tarkastusohjeet. Epidemiaselvitystiimin kokoonpano, yhteystiedot, johtaminen ja viestintäprotokolla tulee olla ennalta kirjattua tietoa. Operatiivisen toiminnan henkilöstön tulee olla perehdytetty ja koulutettu dokumenttien käyttöön. Kun asiakirjat ovat kunnossa, on henkilökunnalla hyvät edellytykset toimia ammattimaisesti ja epidemiaselvityksen kannalta olennaiset tiedot saadaan hankittua. (Rocourt 2014.)

2.4 Toiminta kohdeorganisaatiossa

Opinnäytetyön kohdeorganisaatio on Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymän (PHHYKY) ympäristöterveyskeskus, joka hoitaa kymmenen kunnan alueella terveydensuojeluviranomaisen tehtäviä. Toiminta-alueen kunnat ovat Asikkala, Hartola, Heinola, Hollola, Kärkölä, Myrskylä, Padasjoki, Pukkila ja Sysmä, joissa on yhteensä noin 87 000 asukasta. Ympäristöterveyskeskuksen toimiala on jaettu terveydensuojelun ja eläinlääkinnän tulosalueisiin. Terveydensuojelun tulosalueella tehdään elintarvikelain, terveydensuojelulain ja tupakka- sekä lääkelain mukaista valvontaa. (Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä 2019.)

Kohdeorganisaatiossa on varauduttu häiriötilanteisiin ja epidemiaepäilyjen selvittämiseen lainsäädännön edellyttämällä tavalla. Häiriötilannesuunnitelma elintarvikkeiden ja veden välityksellä leviävien epidemioiden selvittämiseen on laadittu ja käyttöön otettu. Kyseinen häiriötilannesuunnitelma liittyy PHHYKY:n ja sen toimialueen kuntien valmiussuunnittelun kokonaisuuteen. Häiriö- ja kriisiviestinnän linjaukset on määritetty ympäristöterveyskeskuksen viestintäsuunnitelmassa. (Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä 2019.) Organisaatiossa on käytössä elintarvike- tai talousvesivälitteisen epidemiaselvityksen prosessikaavio, jossa on määritetty keskeiset selvitystyön toimijat, varautuminen, valmius ja operatiivinen häiriötilannetoiminta. Lisäksi on laadittu erilaisia laatudokumentteja, kuten toimintaohjekortteja ja yhtenäisiä lomakkeita käytettäväksi häiriötilanteessa. Toimintaohjekortilla tarkoitetaan tässä yhteydessä lyhyttä häiriötilannekohtaista toimintaohjetta, josta selviää tilanteen keskeiset toimijat, roolit, vastuut ja yhteystiedot (Vuorinen 2019, 43).

Ympäristöterveyskeskuksen kuntien alueella toimii PHHYKY:n, Heinolan kaupungin ja Sysmän kunnan epidemiaselvitystyöryhmät. Ryhmät ovat järjestäytyneet perusterveydenhuollon palveluntuottajien organisaatioiden mukaan. Tämän takia Heinolan kaupungilla ja Sysmän kunnalla on omat selvitystyöryhmät ja PHHYKY:n selvitystyöryhmässä on mukana myös Lahden kaupungin ympäristöterveysviranomaisen. Ryhmät kutsutaan koolle tarvittaessa epidemiatilanteessa ja muina aikoina säännöllisesti prosessien ja käytäntöjen kehittämiseksi. (Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä 2019.)

Valtakunnallisen ympäristöterveydenhuollon valvontaohjelman varautumistestimestä on kirjattu ympäristöterveyskeskuksen omaan valvontasuunnitelmaan mm. omatoimisen häiriötilanneharjoituksen toteuttaminen, toimintaohjekorttien kehittäminen sekä viranomaisviestintäpalvelu Virven käytön säännöllinen testaaminen ja yhteisharjoittelu. (Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä 2019.)

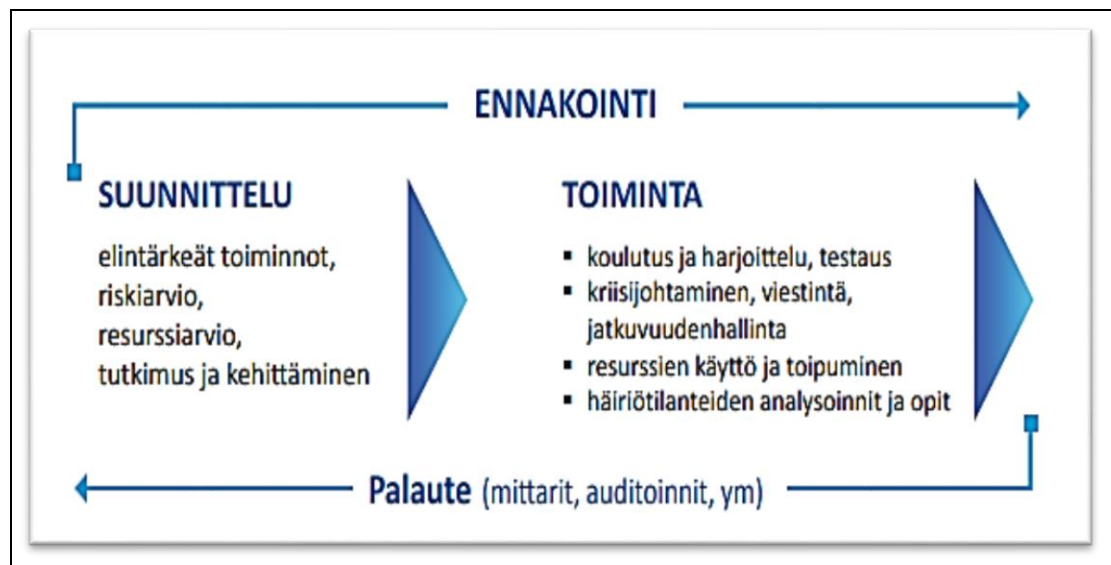
Kohdeorganisaatiossa on tunnistettu varautumisen kehittämiskohteiksi häiriötilanneviestintä ja tiedottaminen sekä henkilöstön osallistaminen varautumisen suunnitteluun. Viestintää varten on laadittu tiedotepohjia, joita voidaan hyödyntää häiriötilanteissa. Erilaisia viestintäkanavia, kuten organisaation www-sivuja ja sosiaalista mediaa käytetään aktiivisesti normaaliolojen tiedottamisessa, mikä vahvistaa niiden käyttövalmiutta myös häiriötilanteessa. Kohdeorganisaation henkilöstö osallistuu varautumisen suunnitteluun ja kehittämiseen.

Valmiussuunnittelulle ja epidemiaselvityksen raportoinnille on nimetty vastuuhenkilöitä henkilöstön joukosta.

3 VIRANOMAISTEN HÄIRIÖTILANNEHARJOITUKSET

Häiriötilanneharjoittelu on osa viranomaisten varautumista. Harjoittelemineen on keskeinen väline varautumisen testaamisessa ja kehittämisessä. Harjoittelun tulee perustua tunnistettuihin riskeihin, uhka-arvioihin, haavoittuvuuksiin ja kehittämiskohteisiin (Vuorinen 2019, 36).

Yhteiskunnan ennakoiva varautuminen jakautuu suunnittelun ja toiminnan osa-alueisiin. Varautumisen prosessi on esitetty kuvassa 2. Koulutus, harjoittelu ja testaus kuuluvat prosessin toiminnalliseen osuuteen, jonka tavoitteena on varmistaa valmiussuunnitelmien toimivuus ja turvallisuustoimijoiden osaaminen. Harjoituksista saatava oppi toimii palautteena suunnittelun kehittämisessä. Myös todellisten tapahtuneiden häiriötilanteiden analysointia ja oppeja tulee hyödyntää suunnittelussa ja prosessin kehittämisessä. (Turvallisuuskomitea 2017.)

Kuva 2. Varautumisen yleinen prosessi (Turvallisuuskomitea 2017, 9).

3.1 Harjoittelun merkitys

Dauseyn ym. (2005, 17–18) mukaan säännöllinen häiriötilanneharjoittelu on organisaatiossa jatkuvan laadunparantamisen väline. Varautumista voidaan kehittää harjoitusten avulla PDSA-sykleissä (Plan-Do-Study-Act). Harjoituksen

suunnittelun ja toteutuksen jälkeen harjoituskokemuksia ja -palautetta tulisi käyttää organisaatiossa reflektointiin ja arvioitiin. Harjoituspalaute perusteella kehitetään varautumisen kokonaisuutta edelleen ja tehdyt parannukset testataan taas seuraavassa harjoitussyklissä.

Harjoitusta voidaan pitää simuloituna skenaariona, jossa osallistujilla on mahdollisuus toimia kuten oikeassa häiriötilanteessa. Harjoitusten avulla parannetaan osallistujien taitoja ja suorituskäkyä. Tällainen ennakoiva harjoitustoiminta mahdollistaa toiminnan kehittämisen realistisessa ympäristössä. Harjoitus voi tarjota mahdollisuuden selvittää organisaation rooleja ja vastuita, kehittää kommunikointia organisaation sisällä ja eri toimijoiden välillä sekä tunnistaa resurssivajeet. (Fagel & Morgan 2011, 217.) Nelsonin ym. (2007, 8–10) mukaan harjoittelemalla voidaan mitata organisaation valmiutta sekä organisaation kykyä käyttää häiriötilanteessa ennalta luotuja valmiusrakenteita ja -resursseja. Harjoituksen jälkeen laadittava raportti on keskeinen mittaamisen ja arvioinnin väline. Raporttiin tulee sisällyttää kriittinen tarkastelu siitä, toimitiinko harjoituksessa ohjeiden ja suunnitelmien mukaan ja käytettiinkö resursseja oikein.

Häiriötilanneharjoittelua koskevat tutkimukset tukevat käsitystä siitä, että harjoittelu kehittää ja pitää yllä organisaation ja henkilöstön valmiutta toimia todellisissa kriisitilanteissa. Lisäksi harjoittelemalla voidaan testata varautumista koskevien suunnitelmia ja toimintaohjeita.

Opinnäytetyön aihepiiristä on tehty tutkimus, joka perustuu Norjan kansallisen elintarviketurvallisuusviraston vuonna 2013 järjestämään toiminnalliseen elintarvike-epidemiaharjoitukseen. Harjoituksen skenaariona oli laajalle alueelle levinnyt elintarvikelähtöinen salmonellaepidemia. Harjoituksesta tehdyssä tutkimuksessa selvitettiin harjoituksen osallistujille, avainhenkilöille ja havainnoitsijoille tehdyn lomakekyselyn ja haastattelujen perusteella, kuinka relevanttina harjoitusta pidettiin, miten kriisiviestinnässä onnistuttiin sekä noudatettiin varautumissuunnitelmia ja yleistä häiriötilanteen toimintaprotokollaa. Vastaajat antoivat myös yleisarvosanan harjoituksesta. (Wahl ym. 2015.)

Tutkimuksen yhteenvedona todetaan, että toiminnallisen häiriötilanneharjoituksen suunnittelu ja arviointi tuotti toteuttajaorganisaatiolle runsaasti tietoa kehityskohteista sekä varautumisen suunnittelun että varsinaisessa epidemiatilanteessa toimimisen osalta. Harjoituksessa voitiin testata organisaatiolle uusia menetelmiä ja tekniikoita. Harjoituksella oli positiivinen vaikutus organisaation yleisen varautumisen tasoon ja erityisesti elintarvike-epidemian selvittämissalmitteeseen. Tulokset tukevat aikaisempaa tutkimustietoa siitä, että etenkin kriisiviestinnän harjoittelu on tärkeä osa toiminnallista harjoitusta ja viestintä on tarpeellinen painotuskohde varautumissuunnittelussa. (Wahl ym. 2015.)

Samansuuntaisia tuloksia häiriötilanteen aikaisen kriisiviestinnän tärkeydestä ja haasteista on saatu tutkimuksessa, joka käsittelee laajalle levinnyttä elintarvikevälitteistä toksoplasmoosiepidemiaa koskevaa viranomaisharjoitusta. Harjoituksen osallistujat ja arvioijat raportoivat ongelmakohdista tiedonjaossa ja kommunikoinnissa eri viranomaistahojen välillä. Kehittämiskohteeksi tunnistettiin ennalta rakennetut kommunikointiväylät viranomaisten ja sidosryhmien välillä häiriötilanteen tiedonjakoa ja tilanteen koordinoitua varten. (Morris ym. 2012, 92.)

Yleisemmällä tasolla harjoitusten vaikutusta viranomaisten toimintavalmiuteen todellisessa kriisitilanteessa käsitellään tutkimusartikkelissa, joka perustuu pelastus- ja ensiapuhenkilöstön yhteisharjoitukseen. Tutkimuksesta saatiin tietoa harjoituksen suunnittelun ja järjestämisen kehittämiskohteista. Harjoituske-
naarion tulee olla realistinen, uskottava ja siinä tulee olla yhtymäkohtia harjoittelijoiden tavanomaiseen työhön. Harjoitus tulee suunnitella siten, että siihen osallistuminen kehittää myös kenttätyöntekijöiden taitoja tilannejohtajien lisäksi. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että harjoitukseen osallistuminen kehittää osaamista ja harjoittelu koetaan tarpeelliseksi todellisissa kriisitilanteissa toimimisen kannalta. Harjoittelun heikkoutena tuli tutkimuksessa esille se, että melko pieni osa osallistujista piti harjoituksen aikaista toimintaa yhtenäisenä ja johdonmukaisena todellisen toiminnan kanssa. (Berlin & Carlström 2014, 19–21.)

Henkilökohtaista ja organisaatiotason kehittymistä harjoituksiin osallistumisen avulla tukee myös tutkimus, joka koskee laajaa kansainvälistä tartuntatauti-epidemiaharjoitusta. Tämän harjoituksen kyselytutkimusvastausten perusteella

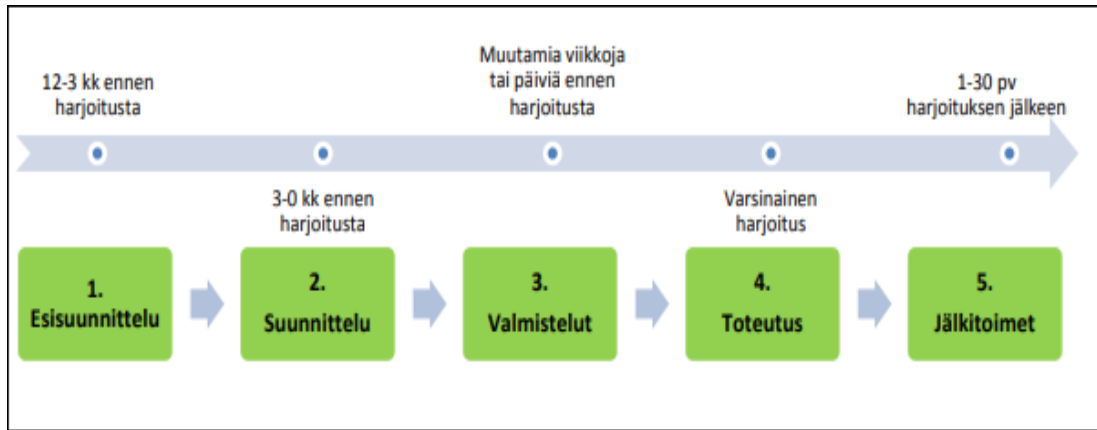
osallistujien henkilökohtaiset kyvyt toimia epidemiatilanteessa kehittyivät harjoituksessa ja harjoittelemalla saatiin tietoa siitä, miten yksikön resurssit ja kapasiteetti riittävät häiriötilanteessa. (Ablah ym. 2007, 385.)

Hede (2017) on tutkinut kriisivalmiuteen ja motivaatioon vaikuttavia seikkoja kunnissa organisaatiotasolla ja kriisijohtajien näkökulmasta yksilötasolla. Kyselytutkimuksen tulosten perusteella todetaan, että harjoittelu ennakoii parempaa organisaation yleistä ja myös johtajan henkilökohtaista kriisivalmiutta. Sen sijaan yksilötason motivaatiota työskennellä varautumissuunnittelun parissa harjoittelu ei näyttäisi parantavan. Varautumissuunnittelun motivaation kannalta olennaisia tekijöitä ovat aikaisempi kokemus todellisista kriiseistä ja tiedostettu huoli kriisien mahdollisuudesta. Henkilökohtaiseen kriisivalmiuteen näyttäisi vaikuttavan myös kokemus kriisijohtamisesta, yleinen kriisikokemus ja riskien tunnistaminen. (Hede 2017.)

3.2 Viranomaisharjoituksen suunnittelu ja järjestäminen

Vaikka ympäristöterveydenhuollon omaehtoisiin häiriötilanneharjoituksiin ei ole laadittu yleisiä ohjeita, voidaan harjoituksen suunnittelussa hyödyntää soveltuvien osien muiden viranomaistahojen käytössä olevia oppaita. Tämän opin näytetyön yhteydessä toteutetun harjoituksen suunnittelussa on hyödynnetty Huoltovarmuusorganisaation vesihuoltopoolin (2015) opasta vesihuollon häiriötilanne- ja valmiusharjoitusten järjestämisestä, Liikenne- ja viestintävirasto Traficom ja Kyberturvallisuuskeskuksen (2019) julkaisemaa kyberharjoitusohjetta sekä Ruotsin yhteiskunta- ja valmiusviraston julkaisemaa harjoituskäsikirjaa (Swedish civil contingencies agency 2017).

Harjoitus koostuu suunnittelu- ja valmisteluvaiheesta, toteutuksesta ja jälkitoimista (Huoltovarmuusorganisaation vesihuoltopooli 2015, 4). Kuvassa 3 on esitetty suuntaa antavasti harjoitusprosessin vaiheet aikatauluineen. Jälkitoimet kannattaa mieltää harjoituksen tärkeimmäksi vaiheeksi. Ne pitävät sisällään kehityskohteiden tunnistamisen, toimenpiteiden aikataulutuksen ja seurannan. (Fagel & Morgan 2011, 217.) Valmistelu ja jälkitoimet ovat harjoituksen elinkaaren työläimpiä vaiheita, mutta samalla ne tekevät pohjaa tuleville harjoituksille (Traficom & Kyberturvallisuuskeskus 2019, 11.)

Kuva 3. Harjoituksen vaiheet (Huoltovarmuusorganisaation vesihuoltopooli 2015, 4).

Organisaation harjoitus- ja koulutusohjelma tulisi laatia usean vuoden ajalle. Yksittäinen harjoitustapahtuma ei välttämättä voi kattaa kaikkia organisaation toimintoja ja koko henkilökuntaa. Kun pitkän ajan suunnitelma on laadittu, yksittäiset harjoitukset voidaan rakentaa edellisten pohjalle. Siten maksimoidaan eri tavoitteiden toteutuminen ja laajojen osallistujajoukkojen osallistuminen harjoitteluun. (Fagel & Morgan 2011, 218.)

Harjoituksessa toimii osallistujia eri rooleissa. Varsinaisilla harjoittelijoilla on aktiivisin suorittava rooli. Lisäksi tarvitaan järjestäjä, joka hallinnoi harjoituksen kulkua, antaa ohjeita ja tarvittavaa materiaalia. Harjoituspalautteen kannalta on tärkeää, että mukana on tarkkailijoita arvioimassa harjoituksen kulkua ja suorittamista. (Fagel & Morgan 2011, 221.) Arvioinnin tavoitteena tulisi aina olla oppiminen ja toiminnan kehittäminen. Arvioinnin avulla tunnistetaan vahvuudet ja heikkoudet, joiden perusteella taas voidaan tehdä systemaattista kehitystyötä. (Swedish civil contingencies agency 2017.)

Todellisessa häiriötilanteessa tulee erityisesti huolehtia Vuorisen (2019, 43) mukaan seuraavista asioista:

- jatkuva tilanneseuranta päätöksenteon tukena
- päätösten, toimenpiteiden sekä viestinvaihdon tilannekirjanpito ja dokumentointi
- työnjako ja henkilöresurssien varmistaminen eri toiminnoissa
- sisäinen ja ulkoinen viestintä
- henkilöstön työ- ja toimintakyky häiriötilanteen aikana ja sen jälkeen

Koska häiriötilanneharjoituksen on yleensä tarkoitus jäljitellä todellista ongelmanratkaisua tai toiminnallista tilannetta, on harjoituksen aikaisessa tarkkailussa ja harjoituspalautteessa syytä kiinnittää huomioita näihin samoihin seikkoihin, jotka ovat tärkeitä todellisessa häiriötilanteessa.

Harjoitukselle asetetuista tavoitteista riippuu, millainen harjoitustyyppi kannattaa valita. Lisäksi harjoituksen luonteeseen vaikuttaa se, osallistuuko siihen organisaation oma henkilöstö vai laajemmin esim. eri viranomaisia, palveluntarjoajia tai keskeisiä asiakkaita. (Huoltovarmuusorganisaation vesihuoltopooli 2015, 2–3). Kolme tavallisinta harjoitustyyppiä ovat työpöytäharjoitus, toiminnallinen harjoitus ja pelitoiminnallinen harjoitus. Työpöytäharjoitus on harjoitustyypeistä yleensä yksinkertaisin toteuttaa ja kustannuksiltaan edullisin. Sen päätarkoitus on ongelmanratkaisemisen harjoittelu ryhmässä. Siinä pohditaan ja keskustellaan yksilö- ja ryhmätasolla, miten häiriötilanneskenaarion eri vaiheissa toimittaisiin (Nelson ym. 2007, 8). Työpöytäharjoitus ei sisällä simulointia ja todellisen tapahtumaympäristön mallinnusta. Se ei myöskään sisällä teknistä harjoittelua. Tavoitteena voi olla toimintamallien, roolien ja vastuiden kouluttaminen ja perehdyttäminen. Työpöytäharjoitus muistuttaa toteutukseltaan ongelmanratkaisu- tai ideointipalaveria. (Huoltovarmuusorganisaation vesihuoltopooli 2015.)

Työpöytäharjoitusta tehokkaammin organisaation varautumista ja suoristuskykyä voidaan testata toiminnallisessa harjoituksessa. Sen tavoitteena voi olla järjestelmän tai tietyn toiminnon testaus sekä henkilöstön ja yhteistoimintatahojen osaamisen kehittäminen ja valmiuden testaus. Tämä harjoitustyyppi sisältää kenttäharjoittelua todellisessa tai simuloitussa toimintaympäristössä. (Huoltovarmuusorganisaation vesihuoltopooli 2015.)

Laajin harjoitustyyppi eli pelitoiminnallinen harjoitus on yleensä usean toimialan tai organisaation yhteinen harjoitustapahtuma, joka vaatii eniten suunnittelua, toteutusresursseja ja on kustannuksiltaan kallein. Tilanteen kulkua simuloidaan osallistujille pelitoiminnallisesti johtokeskuksesta harjoittelijoiden omille toimipaikoille. Mukana voi olla myös erilaisia kuvitteellisia rooleja, kuten tiedotusvälineiden edustajia. (Huoltovarmuusorganisaation vesihuoltopooli 2015.) Tarkoituksena on yleensä kaikkien häiriötilanteessa tarvittavien suunnitelmien, mallien ja toimintojen testaaminen (Nelson ym. 2007, 9).

3.3 Aikaisemmat harjoitukset kohdeorganisaatiossa

Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän ympäristöterveyskeskuksessa ei ole aikaisemmin järjestetty yksikön sisäisiä elintarvike-epidemiaa koskevia häiriötilanneharjoituksia. Keskus- ja aluehallintoviranomaisten organisoimiin harjoituksiin on osallistuttu aktiivisesti. Talousveden omaehtoisista häiriötilanneharjoituksista organisaatiolla on kokemusta.

Kohdeorganisaatiossa on vuosina 2017–2019 osallistuttu yhteensä neljään valmius- tai häiriötilanneharjoitukseen. Näistä kaksi on ollut laajoja valmiusharjoituksia. Vuonna 2017 osallistuttiin aluehallintovirastojen organisoimaan HÄME17-valmiusharjoitukseen, jonka tavoitteena oli testata yhteiskunnan kykyä selvitä laajasta ja pitkittyneestä häiriötilanteesta. Harjoituksen teema oli hybridivaikuttaminen ja siihen erityisesti liittyvä informaatiovaikuttaminen. Samana vuonna osallistuttiin ympäristöterveydenhuollon ensimmäiseen omaan valtakunnalliseen Etelä-Suomen aluehallintoviraston koordinoimaan OUTO17-valmiusharjoitukseen, jossa harjoiteltiin epidemian selvittämistä ja viranomaisten yhteistoimintaa häiriötilanteessa. Annettu harjoituskeuhario koski laajasti ympäristöterveydenhuollon toimialoja ja harjoituksen alkuvaiheessa oli otettava huomioon elintarvikkeet, talousvesi, eläimet ja ihmiset mahdollisina sairastumisten aiheuttajana. (Aluehallintovirasto 2017; Tarhanen 2018, 18–19.)

Tarhasen (2018, 20) mukaan OUTO17-harjoituksen palautteissa pidettiin tärkeänä harjoitusten jatkuvuutta sekä sitä, että kaikki ympäristöterveydenhuollon toimialat harjoittelevat yhdessä. Myös kuntien epidemiaselvitystyöryhmien ja terveydenhuollon läsnäoloa tulevissa harjoituksissa esitettiin. Harjoitus toi esille tarpeen tilannekuvien laadinnan ja välittämisen tarkempaan ohjeistukseen häiriötilanteissa eri organisaatioiden välillä. Kaikki harjoitukseen osallistuneet organisaatiot havaitsivat kehityskohteita omassa varautumisessaan.

Kaksi muuta vuosien 2017–2019 harjoitusta ovat koskeneet talousveden häiriötilannetta. Yhdessä Päijät-Hämeen maakunnan alueella toimivan toisen kunnallisen ympäristöterveyden valvontayksikön ja alueen vesihuoltolaitosten kanssa suunniteltiin ja järjestettiin laaja pelitoiminnallinen

YRJÖ2018-häiriötilanneharjoitus. Harjoituksen aihe oli talousveden mikrobiologinen saastuminen. Tavoitteena oli harjoitella häiriötilanteessa toimimista yli kuntarajojen. YRJÖ2018-häiriötilanneharjoituksen palautteiden perusteella osallistuneet yksiköt päättivät harjoitella vaativissa häiriötilanteissa tapahtuvaan näytteenottoa. Kohdeorganisaatio on järjestänyt vuonna 2019 omaehtoisesta yksikön sisäisen näytteenottoharjoituksen, jonka aihe oli talousveden mikrobiologinen saastumisepäily ja harjoitustavoite näytteenottovalmiuden parantaminen. (Hiltunen 2019, 42–44; Mäkelä 2019.)

YRJÖ2018-harjoituksen palautteissa korostuu Hiltusen (2019) mukaan ulkoisen viestinnän kehittämistarve, yhteisen tilannejohtamisen muodostamisen tärkeys ja yhteistoiminta harjoitukseen osallistuvien organisaatioiden välillä. Kehitettävää havaittiin yhteisen tilannejohtamisen muodostamisessa sekä tiedottamisen johtamisessa ja hallinnassa. Lisäksi yksiköt havaitsivat, että näytteenoton sujuvuuteen on panostettava. Mäkelän (2019) mukaan YRJÖ2018-harjoituksen jälkeen järjestetyn pienimuotoisen organisaation sisäisen harjoituksen tuloksena näytteenottovarmuus parani. Harjoitusten säännöllisyys mahdollistaa sen, että voidaan keskittyä yhteen asiakokonaisuuteen. Säännöllisyys myös mahdollistaa harjoituksen järjestämisen suhteellisen yksinkertaisella organisoinnilla. Näytteenottoharjoituksen palautteissa tuli esille eri toimijoiden välisen yhteistyön sekä tilannetta johtavien tahojen yhteisen päätöksenteon kehittäminen. (Mäkelä 2019.)

4 HARJOITUKSEN JÄRJESTÄMINEN KOHDEORGANISAATIOLLE

Osana opinnäytetyötä suunniteltiin ja järjestettiin PHHYKY:n ympäristöterveyskeskukselle yksikön ensimmäinen omaehtoinen elintarvike-epidemiaa koskeva häiriötilanneharjoitus. Elintarvike20-niminen harjoitus pidettiin 16.9.2020 yhden työpäivän puitteissa. Sen tavoitteiksi asetettiin henkilöstön häiriötilannetoimintaa koskevien tietojen ja taitojen, yhteistoiminnan sekä tilannejohtamisen kehittäminen. Samalla testattiin yksikön toimintavalmiutta sekä suunnitelmien ja toimintaohjekorttien käyttöä harjoitustilanteessa. Harjoittelun perusteella oli tavoitteena tuottaa yksikölle uutta tietoa ja kokemusta omin resurssein toteutettavien sisäisten harjoitusten järjestämisestä. Tarkoituksena oli selvittää, onko säännöllistä harjoittelua perusteltua järjestää jatkossa ja minkälaisen työpanoksen se yksiköltä vaatisi. Elintarvike20-harjoitus toteutui ennalta

määritetyssä aikataulussa. Kaikki harjoiteltavaksi suunnitellut osa-alueet suoritettiin ja niiden toimivuutta saatiin testattua.

Harjoitusskenaario kuvailee osallistujille harjoituksen kuluessa, mitä on tapahtunut ja tulee tapahtumaan. Järjestäjä rakentaa skenaariota harjoituksen aikana sen mukaan, kuinka harjoittelijat toimivat ja mitä sen perusteella oletetaan tapahtuvan seuraavaksi. Skenaario koostuu taustatiedosta, päätapahtumista, syistä ja seurauksista. (Swedish civil contingencies agency 2017, 64.) Elintarvike20-harjoituksen aiheeksi valittiin ruokamyrkytys-epidemiaepäily kunnallisessa laajaa ateriavalmistusta harjoittavassa keskuskeittiössä. Harjoituksen skenaariota rakennettiin ja harjoitussyötteitä annettiin niin, että epidemian aiheuttajaksi epäiltiin vahvasti pistemäisestä lähteestä (koulun ympäristö tai tarjottu ruoka) levinnyttä norovirusta. Harjoituspäivän skenaario on esitetty liitteessä 1.

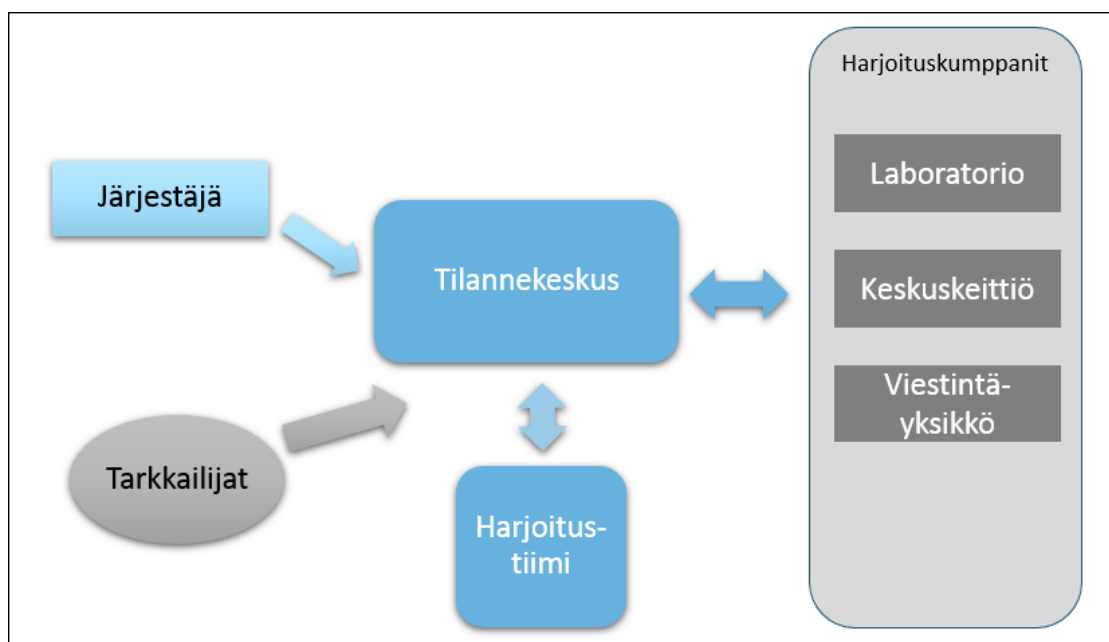
Kyseinen aihe valittiin, koska sitä pidettiin realistisena ja tarpeellisena harjoituskohteena. Norovirus on ollut 2000-luvulla Suomessa yleisin elintarvikeväli- teisten epidemioiden aiheuttaja. Sen oireet ilmenevät yleensä 24–48 tunnin kuluessa tartunnasta. Norovirusepidemioissa on yleensä huomioitava tartunnan lähteenä ainakin elintarvike, talousvesi, infektoitunut elintarviketyöntekijä sekä henkilöstä toiseen tapahtuva tartunta. (Hallanvuori & Johansson 2001, 129–130.) Näiden tietojen perusteella todettiin, että norovirus-skenaariolla saadaan aikaiseksi yhden päivän aikana toteutettava uskottava ja riittävän monipuolinen harjoitus, jossa epidemiaepäily voidaan kohdistaa pistemäiseen lähteeseen.

Harjoitus sisälsi toiminnallisen osuuden ja työpöytäharjoittelua. Toiminnalliseen osuuteen sisältyi kenttäharjoittelu elintarvikehuoneistossa, joka oli harjoituksen kuvitteellisen epidemiaepäilyn lähtöpiste. Tältä osin harjoituskumppanina toimi kunnallinen laajaa ateriavalmistusta harjoittava elintarvikehuoneisto, jossa valmistetaan päivittäin aterioita useisiin kouluihin ja päiväkoteihin. Haastattelu ja havainnointi elintarvikehuoneistossa sekä elintarvike- ja ympäristönäytteenotto ovat keskeinen osa todellista epidemiaselvitystä (Rocourt 2014), joten näiden osa-alueiden simulointia haluttiin testata harjoituksessa todellisessa toimintaympäristössä. Osa harjoitustoimista tehtiin kuvitteellisina

yhteydenottoina, suoritteina ja tiedotteina, joista tilannejohtaja tai harjoittelijat yhdessä päättivät. Harjoittelijoita pyydettiin kirjaamaan tarkasti yhteiseen tilanepäiväkirjaan kaikki todelliset ja kuvitteelliset toimet, kuten puhelut, sähköpostit, tarkastukset ja näytteenotot. Kirjausten perusteella oli tarkoitus jälkikäteen arvioida tehtyjä toimenpiteitä ja niiden riittävyyttä.

Kriisiviestinnän harjoittelun tiedettiin olevan tärkeä painostuskohde jo aikaisemman häiriötilanneharjoituksia koskevan tutkimustiedon perusteella (Wahl ym. 2015; Morris ym. 2012, 92). Ulkoinen ja sidosryhmien välinen viestintä on myös osoittautunut kehittämistä vaativaksi osa-alueeksi harjoituksissa, joissa yksikkö on aikaisemmin ollut mukana (Tarhanen 2018; Hiltunen 2019). Siksi viestintä ja tiedotteiden laatiminen nimettiin etukäteen yhdeksi harjoittelukohdeksi.

Harjoitukseen osallistuneet tahot on esitetty kuvassa 4. Varsinaisina harjoittelijoina olivat tilaajaorganisaation elintarvikevalvonnan viranhaltijat sekä ympäristöterveydenhuollon toimialajohtaja, yhteensä seitsemän henkilöä. Järjestäjän tehtävänä oli antaa harjoitussyötteet ja tehtävänannot harjoittelijoille ennalta laaditun käsikirjoituksen mukaan, mutta kuitenkin niin, että skenaarion edetessä viestejä muokattiin harjoittelijoiden toiminnan perusteella.

Kuva 4. Elintarvike20-harjoituksen osallistujat

Harjoitukseen osallistui kaksi tarkkailijaa, jotka dokumentoivat havaintonsa. Tarkkailijoita pyydettiin havainnoimaan harjoituksen suorittamista sekä harjoituskokonaisuuden onnistumista. Toinen tarkkailija seurasi pääasiassa tilannekeskuksen toimintaa ja toinen oli mukana harjoituksen kenttätöosuudessa. Tarkkailijat, kuten myöskään järjestäjä eivät osallistuneet itse harjoitteluun. Koska Elintarvike20 oli yksikön sisäinen melko pienillä resursseilla toteutettu harjoitus, päätettiin arviointiosuus toteuttaa kahden tarkkailijan työpanoksella. Harjoituksen suunnittelua ja jälkitoimia ei arvoitu erikseen. Harjoituksen aikana voisi olla nimettynä tarkkailijoiksi useita tietyn osa-alueen asiantuntijoita, joiden tehtävänä on tarkkailla tiettyä toimintaa. Sopiva tarkkailijoiden ja arvioiden määrä riippuu harjoituksen luonteesta. (MSB 2017.)

Harjoituksessa voi olla osallistujia myös päivystävissä rooleissa. Päivystäjät eivät ole varsinaisia harjoittelijoita, mutta ovat valmiita tekemään tehtäviä ja vastaamaan harjoittelijoiden kysymyksiin harjoituksen aikana. (Traficom & Kyberturvallisuuskeskus 2019, 17.) Elintarvike20-harjoituksessa päivystävään rooliin oli varautunut ympäristölaboratorio ja tilaajaorganisaation viestintäyksikkö. Ympäristölaboratorion kanssa oli mahdollisuus testata kuvitteellisesti elintarvike-, talousvesi- ja ympäristönäytteiden toimittamisen sujuvuutta. Viestintää harjoiteltiin yhteistyössä organisaation viestintäyksikön kanssa valmistelemalla tiedotteita ja testaamalla niiden julkaisemista eri alustoilla. Lisäksi koko ympäristöterveyskeskuksen terveydensuojelun tulosalueen henkilökunta oli varautunut ottamaan vastaan harjoitukseen liittyviä tehtäviä muiden töiden ohessa.

5 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄ

Opinnäytetyön tutkimusaineisto kerättiin haastattelemalla. Haastattelukutsu esitettiin kaikille Elintarvike20-harjoituksen varsinaisille osallistujille ja tarkkailijoille. Yhteensä yhdeksän henkilöä haastateltiin. Haastattelut toteutettiin 22.–25.9.2020 välisenä aikana yksilöhaastatteluina. Tavoitteena oli järjestää haastattelut mahdollisimman pian Elintarvike20-harjoituksen jälkeen, jotta haastateltavat pystyivät antamaan tarkkoja vastauksia ja näkemyksiä aiheesta.

Menetelmänä käytettiin teemahaastattelua, jota voidaan kuvata puolistrukturoiduksi menetelmäksi. Kyseinen menetelmä soveltui tiedonkeruuseen esim.

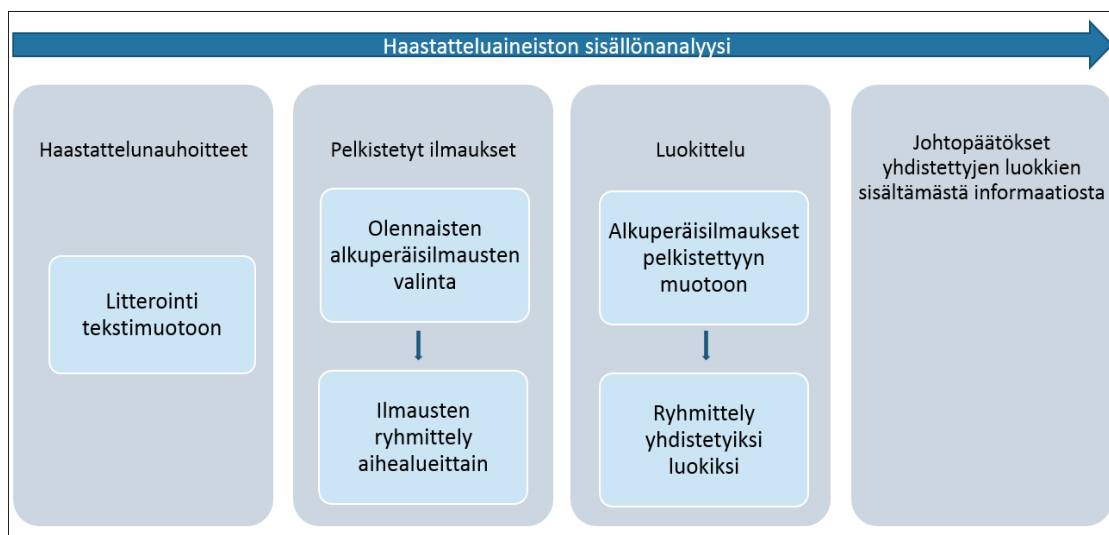
strukturoitua lomakekyselyä paremmin tässä tutkimuksessa, koska tavoitteena oli tutkia tietyn pienehkön organisaation toimintaa sekä kerätä tutkimuskysymyksestä perusteltuja ja syventäviä tietoja organisaation asiantuntijoilta. Hirsjärven & Hurmeen (2015) mukaan teemahaastattelujen tarkoituksena on kerätä sellainen aineisto, jonka pohjalta voidaan tehdä luotettavasti tutkittavaa ilmiötä koskevia päätelmiä. Haastatteluteemat ja haastattelun runko ovat kaikille haastateltaville samat, mutta muilta osin haastattelun kulkua ei ole tarkasti ennalta määritetty. Haastattelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin, joiden varassa haastattelu etenee yksityiskohtaisten kysymysten sijaan.

Teemojen valinnan ja haastattelukysymysten asettelun tavoitteena oli saada perusteltuja ja aiemman tutkimustiedon kanssa vertailukelpoisia vastauksia oppinäytetyön tutkimuskysymyksiin. Haastattelurunko on esitetty liitteessä 2. Haastatteluissa oli viisi teemaa ja niihin liittyviä tarkentavia kysymyksiä, jotka toimivat keskustelun avaajana ja ohjaajana tarpeen mukaan:

1. epidemiaselvityksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät organisaation ja yksilön toiminnassa
2. suunnitelmat ja toimintaohjeet
3. harjoittelun merkitys ja tavoitteet
4. harjoituksen johtaminen, yhteistyö ja viestintä
5. häiriötilannetoiminnan jatkokehitys

Tavoitteena kuitenkin oli, ettei haastattelujen kulkua ohjailta tarkasti, vaan haastateltavat saivat kertoa tietojaan ja näkemyksiään teemoista melko vapaamuotoisesti. Haastattelurunkoa ei lähetetty haastateltaville etukäteen nähtäväksi.

Haastatteluaineistolle tehtiin sisällönanalyysi, joka on menetelmä aineiston järjestelemiseksi varsinaisten johtopäätösten tekemistä varten (Grönfors & Vilka 2012, 94). Järjestely tehtiin ATLAS.ti-tietojenkäsittelyohjelmassa. Aineistolle tehty sisällönanalyysiprosessi on esitetty kuvassa 5.

Kuva 5. Aineiston sisällönanalyysi prosessina

Sisällönanalyysi eteni seuraavasti Tuomen ja Sarajärven (2018, 92–94) ohjeistusta soveltaen. Haastattelukeskustelut nauhoitettiin ja litteroitiin tekstiksi. Aineistosta etsittiin ensin tutkimuskysymyksen kannalta olennainen data. Olennaiseksi määritettiin kaikki ilmaukset, jotka koskivat haastatteluteemoja. Jatkoanalyysin helpottamiseksi luokiteltiin alkuperäisilmaukset vielä tarkempiin aihealueisiin. Liitteessä 3 on esitetty ATLAS.TI-ohjelmassa tehty listaus kaikista aineistossa esiintyneistä aihealueista ja niiden esiintymistiheydestä.

Luokitellusta aineistosta voitiin poimia haastateltavien esittämät alkuperäisilmaukset aihealueittain ja muokata niistä jatkokäsittelyä helpottavia pelkistettyjä ilmauksia. Lopuksi samansisältöiset pelkistetyt ilmaukset ryhmiteltiin yhdistetyiksi luokiksi johtopäätösten tekemistä varten. Haastatteluvastausten lisäksi johtopäätösten tekemisessä on hyödynnetty Elintarvike20-harjoituksen tilannekirjanpitoa, harjoituksen palautetilaisuudessa esille tulleita asioita ja tarkkailijoiden raportteja.

6 TULOKSET

Tärkeimmät tulokset on esitetty taulukossa 1. Litteroidussa aineistossa esiintyneitä alkuperäisilmauksia ei esitetä tuloksissa, jotta haastatteluvastausten anonymisuus voidaan varmistaa. Alkuperäiset dokumentit ovat opinnäytetyön tekijän hallussa. Tulosten esittämismuoto on kvalitatiivinen. Esille nousseiden asioiden esiintymistiheyttä ei esitetä, vaikka jokin tietty mielipide saattoi toistua useiden haastateltujen vastauksissa.

Taulukko 1. Yhteenveto tuloksista

Teema	Vastauksista yhdistetyt luokat
<p>Epidemiaselvityksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät</p> <p>Vahvuudet omassa ja organisaation toiminnassa</p> <p>Kehittämistarpeet</p>	<p>Tilannejohdon toiminta Ripeä toiminta epidemiaselvityksen ensivaiheessa Vahva tiimi ja varamiehityksestä huolehtiminen Organisaation valmiuden ylläpito ja harjoittelu Yksilön valmiuden ylläpito</p> <p>Johtaminen hyvällä tasolla Yhteistyö häiriötilanteen aikana Ammattitaitoinen henkilökunta Organisaation pitkäjänteinen varautumistyö</p> <p>Oman motivaation vahvistaminen Yksilön vastuun vahvistaminen varautumisessa Organisaation ennalta varautuminen Opit todellisista häiriötilanteista Tiimin jäsenten toiminta epidemiaselvityksen aikana Henkilöressurssien turvaaminen</p>
<p>Suunnitelmat ja toimintaohjeet, kehitettävää</p>	<p>Ohjeiden jalkauttaminen ja aktiivinen käyttö Uusien toimintaohjeiden läpikäynti yhdessä Toimintaohjeiden yhtenäisyys, synkronointi</p>
<p>Harjoittelun merkitys</p>	<p>Oppimisen väline Tilannejohtamisen kehittäminen Ohjeiden ja ihmisten toiminnan testaaminen Harjoituksen toiminnallisuus tuo esiin kehittämiskohteita Harjoituksen ja todellisen häiriötilanteen ero heikentävänä tekijänä Harjoitusaiheen uskottavuus</p>
<p>Tilannejohtaminen, yhteistyö ja viestintä</p>	<p>Tiimityön ja vuorovaikutuksen parantaminen Tilannehuoneen järjestelyjä kehitettävä Onnistunut yhteistyö viestintäyksikön kanssa Vahva tilannejohto Muu tiimi enemmän tilannejohtajan tueksi</p>
<p>Jatkokehittäminen</p>	<p>Erilaisia harjoitusaiheita ja harjoitustyypppejä Harjoittelun säännöllisyys Motivaatio osallistua varautumistyöhön Harjoittelun resurssit</p>

6.1 Epidemiaselvityksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät

Haastateltavilta kysyttiin, mitkä ovat epidemiaselvityksen onnistumisen kannalta tärkeimpiä tekijöitä sekä organisaation että yksilötason toiminnassa. Keskisinä tekijöinä operatiivisen toiminnan osalta nousivat esille hyvä tilannejohto, vahva selvitystiimi sekä epidemiaselvityksen käyntiinlähtövaihe. Tilannejohtajan tulee huolehtia selkeästä työnjaosta ja kaikkien osallistujien tuntee toimintatavat ennalta. Tilannejohtamiseen kytkeytyy tiedottamisen ja viestinnän onnistuminen. Selvitystiimin yhteistyötä ja vuoropuhelua korostettiin. Henkilöstöresursseista huolehtimista pidettiin tärkeänä etenkin riittävän asiantuntemuksen varmistamisen kannalta. Lisäksi korostettiin etenkin epidemiaselvityksen ensivaiheen onnistumista, jotta selvitys saadaan ripeästi käyntiin eikä oleellisia tietoja hukata. Selvitystiimi on koottava nopeasti ja muut työt laitettava sivuun.

Operatiivisen epidemiaselvitystoiminnan ohella vastaajien mielestä oli tärkeää sekä organisaation että yksilön jatkuva varautumistyö ja valmiuden ylläpito. Organisaation valmiuden ylläpidon osalta tuotiin esille myös häiriötilanneharjoittelu ja aikaisempi kokemus todellisten epidemioiden selvittämisestä. Toimintaohjeet ja suunnitelmat tulee olla laadittuna. Yksilötasolla korostettiin omatoimisen perehtymisen ja opiskelun tärkeyttä sekä yleisesti viranomaisen toimintavastuun ymmärtämistä.

Hyvällä tasolla organisaation toiminnassa olivat haastateltavien mielestä tilannejohton sekä tiimin toiminta häiriötilanteessa, henkilökunnan ammattitaito sekä pitkäjänteinen varautumistyö organisaatiossa. Aikaisemman kokemuksen perusteella kerrottiin epidemiaselvityksen käynnistyvän nopeasti ja viestinnän onnistuneen hyvin. Toiminnan pitkäjänteisestä kehittämisestä kertoo vastaajien mukaan monipuoliset toimintaohjeet, häiriötilannetoiminnan linkittyminen jokapäiväiseen työhön ja kunnossa oleva välineistö.

Kehittämiskohteita esitettiin runsaasti. Korostettiin yksikön vastuuta ja jokaisen oman motivaation vahvistamista. Sanottiin, että varautuminen pitäisi mieltää tärkeäksi työtehtäväksi ympäristöterveydenhuollossa. Alan uutta tietoa tulee vastaajien mielestä seurata aktiivisesti ja tiedottaa siitä muille tiimin jäsenille.

Osa vastaajista piti motivaatiota omatoimiseen perehtymiseen heikkona ja informaatiotulva mainittiin myös tässä yhteydessä.

Organisaation varautumisen kehittämisessä pidettiin tarpeellisena, että toimialan johtoryhmälle raportoitaisiin nykyistä paremmin varautumisen tilanteesta ja kehittämistarpeista. Tällöin johtoryhmä myös voisi paremmin seurata kehittämistoimien edistymistä. Henkilöstöressurssien ja riittävän asiantuntemuksen turvaaminen toistui lähes kaikkien vastauksissa organisaatiotason varautumisen kehittämistoimena, mutta vastausten sisällössä oli hajontaa. Osa vastaajista esitti nykyistä pienempää tiimiä hoitamaan epidemiaselvitystä toimintatapojen yhtenäisyyden ja riittävän perehtyneisyyden varmistamiseksi. Osa taas näki, että toiminnan haavoittuvuuden välttämiseksi on kaikkien työntekijöiden oltava valmiita osallistumaan epidemiaselvitykseen. Uusien avainhenkilöiden, kuten vakituisen häiriötilannejohtajan sijaisten perehdyttämistä ja käytännön kokemuksen hankkimista häiriötilannetoiminnasta pidettiin resurssien turvaamisen kannalta tärkeänä.

Koettujen häiriötilanteiden dokumentointia ja tarkempaa läpikäyntiä yhdessä pidettiin tarpeellisena kehittämiskohteena. Sanottiin, että aikaisempien epidemiaselvitysten materiaalin tulee olla helposti saatavilla uuden selvityksen käynnistyessä ikään kuin muistilistana tarvittavista toimenpiteistä. Aikaisempien häiriötilanteiden läpikäynti yhdessä olisi hyödyllistä toimintatapojen yhtenäisyyden varmistamisen ja oman osaamisen kehittymisen kannalta.

Epidemiaselvitykseen osallistuvien työntekijöiden toiminnassa häiriötilanteen aikana tulivat vastauksissa esille seuraavat kehitettävät asiat:

- aktiivinen taustatietojen etsiminen
- uskallus käyttää tietoja ja omaa osaamista
- vastuunotto
- toimintaohjeiden käyttö häiriötilanteessa
- kiireen ja jännityksen hallinta
- kommunikointi ja vuorovaikutus

Korostettiin ajatusta yksilöiden työstä osana palapeliä, josta selvityskokonaisuus koostuu. Vastaajien mielestä jokaisen pitäisi tehdä aktiivisesti tilannejohtajan osoittamaa tehtävää ja etsiä tietoja. Toisaalta yhtä tärkeää on tuoda omat tietonsa ja ideansa tilannejohtoon käytettäväksi selvityksen edetessä.

6.2 Suunnitelmat ja toimintaohjeet

Haastatteluissa kysyttiin näkemyksiä organisaation häiriötilannetoimintaa koskevien suunnitelmien ja toimintaohjeiden käyttökelpoisuudesta ja kehittämistarpeista. Kaikki haastateltavat tosin ottivat oma-aloitteisesti esiin toimintaohjeiden tärkeyden jo teemasta 1 keskusteltaessa. Häiriötilannesuunnitelmien ja toimintaohjeiden kerrottiin olevan organisaatiossa hyvällä tasolla. Pitkäjänteinen panostaminen varautumiseen näkyy dokumenttien määrässä ja laadussa, mutta kehitettävääkin on.

Kehittämiskohteeksi kerrottiin toimintaohjeiden jalkauttaminen ja aktiivisempi käyttö. Häiriötilannesuunnitelmien todettiin olevan aina oman aikansa tuotoksia ja säännöllistä päivittämistä vaativia dokumentteja. Toimintaohjeiden yhtenäisyyttä kaivattiin. Käytännön kehittämiseksi esittivät useat haastatellut muistilistan tyylistä dokumenttia tai valmista tarkastuslomakepohjaa epidemiaselvitykseen liittyvien tarkastusten suorittamiseen. Siten varmistettaisiin tarkastusten yhtenäisyys ja tarkastettavien asiakokonaisuuksien riittävyys. Täytettävä lomakepohja olisi myös helppoa toimittaa ripeästi tilannejohdon käytettäväksi tilannekuvan ylläpitoa varten.

6.3 Harjoittelun merkitys

Haastateltavia pyydettiin pohtimaan häiriötilanneharjoittelun merkitystä erityisesti Elintarvike20-harjoituskokemusten perusteella. Harjoittelemista pidettiin ennen kaikkea oppimisen välineenä. Seuraavat pelkistetyt ilmaukset esiintyivät vastauksissa, jotka koskivat oppimista:

- harjoitus valmensi menettelytapoihin tositilanteessa
- harjoitus selkeytti ja toi tutuksi varautumisprosessia
- oppiminen lisää kokemusta ja varmuutta tositilanteita varten
- tieto tulevasta harjoituksesta kannusti itseopiskeluun

Johtamisen kannalta harjoituksen kerrottiin osoittaneen, ettei selvitystyö voi olla liikaa yhden henkilön varassa, vaan tarvitaan vahvaa tiimityöskentelyä. Osallistujien antamaa harjoituspalautetta pidettiin johtamisen kehittämisen välineenä. Lisäksi sanottiin, että harjoitustilanne on johtamisen kannalta tilaisuus

testata, kuinka ennalta suunniteltu organisoituminen saadaan tehtyä ja selvitystyö käynnistettyä. Harjoittelua pidettiin todellisten häiriötilanteiden ohella ai-noana tapana testata toimintaohjeiden ja tiimin jäsenten toimintaa.

Elintarvike20-harjoituksen toiminnallisen osuuden tarpeellisuudesta vastaajilla oli erilaisia näkemyksiä. Osa koki, että ns. työpöytäharjoittelu olisi riittänyt vastaamaan harjoittelun tavoitteisiin sen sijaan, että elintarvikehuoneistossa suoritettiin kenttäharjoitusosuus. Esille tuotiin kuitenkin myös, että todellista tilannetta simuloiva toiminta, kuten näytteiden ottaminen ja näytteiden analyysilä-hetteiden tekeminen paljasti puutteita toimintaohjeiden käytössä. Sanottiin, että toiminnallisuus pakottaa tekemään asioita harjoituksessa kuten tositilanteessa olisi tehty. Todellista yhteydenpitoa viestintäyksikön ja ympäristölaboratorion kanssa pidettiin tarpeellisen testata. Myös kohde-elintarvikehuoneiston todettiin saaneen apua omien käytäntöjensä kehittämiseen harjoitustar-kastuksen suorittajien tekemien havaintojen perusteella.

Vastausten perusteella harjoitteluun osallistuminen nostaa varautumisasioita esille jokapäiväisessä työssä, jossa helposti kiireellisemmät tehtävät menevät edelle. Elintarvikevalvontatyötä tekeville työntekijöille harjoitus myös osoitti, että varautumiseen liittyviä asioita on jatkossa tarpeen käsitellä yhdessä elin-tarvikealan toimijoiden kanssa valvontakäyntien yhteydessä, jotta valmius toi-mia epidemiaepäilytilanteessa kehittyä molemmin puolin.

Elintarvike20-harjoituksen aiheesta ja järjestelyistä sekä toisaalta harjoituksen uskottavuudesta saatiin ristiriitaista tietoa vastaajilta. Sanottiin, että harjoituk-sen aihe oli uskottava ja todennäköinen todellinen häiriötilanne. Harjoituksen järjestäjä osasi reagoida ja rakentaa skenaariota harjoituksen edetessä. Aihe oli selkeä ja mahdollisti laadukkaan harjoittelun, koska harjoituspäivässä ei ol-lut liian monia sidosryhmiä ja toimintoja mukana. Vastauksissa kuitenkin tois-tui lähes kaikkien haastateltavien kohdalla se, ettei harjoitus onnistunut simu-loimaan todellista häiriötilannetta. Sanottiin, että oikeassa häiriötilanteessa olisi toimittu yksilönä aktiivisemmin ja itsenäisemmin. Harjoituksessa tarkkai-lun alla oleminen häiritsi suorittamista. Oikeassa tilanteessa pohdintaa ja omien näkemysten esille tuomista olisi ollut enemmän. Oikeasta tilanteesta myös oppii useiden vastaajien mielestä paremmin kuin harjoituksesta.

6.4 Tilannejohtaminen, yhteistyö ja viestintä

Selvitystiimin yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa oli harjoituksen aikana kehitettävää vastausten perusteella. Asia tuli esille myös tarkkailijoiden palautteessa. Harjoituksen loppuvaiheessa osallistujia pyydettiin antamaan tilannekuvaus johtopäätöksistä ja tarvittavista jatkotoimenpiteistä. Vastaajien mukaan tämä yhteispohdinta ei onnistunut ja tilannekuvan laatiminen kaatui johtajan tehtäväksi. Yhtä mieltä oltiin siitä, että yhteistyön pitäisi olla aktiivisempaa. Ei voida olettaa, että tilannejohtaja muistaa kaiken, mitä prosessiin liittyy. Vaikka yhteistyön puutteista oltiin yksimielisiä, kerrottiin epäonnistumisten syistä toisistaan poikkeavia vastauksia. Osa mielestä olisi harjoituksen alusta lähtien tarvittu enemmän ryhmäytymistä ja oma-aloitteisuutta, koska koko tiimin yhteisiin palavereihin ei juuri ole aikaa. Osa taas olisi halunnut enemmän koko ryhmän yhteispohdintaa ja tulevien toimien läpikäyntiä yhdessä. Sanottiin myös, että harjoituksen tarkkailu aiheutti paineita eikä isossa ryhmässä uskallettu kertoa omia ajatuksia. Osa koki, ettei omien näkemysten esille tuomiselle annettu mahdollisuutta.

Myös tilannekeskuksen järjestelyissä tuli esille kehitettävää vastausten ja tarkkailijoiden havaintojen perusteella. Harjoituksessa koettiin tilannekeskuksen rauhattomuuden kuormittaneen osallistujia, koska kaikki harjoittelijat suorittivat liikaa tehtäviään ja odottivat tehtävänantoja siellä. Sanottiin, että tilannejohtajan tulee olla koko selvitystiimin tavoitettavissa, mutta myös hänelle täytyy antaa työrauha ja harjoittelijoiden suorittaa omaa työtään itsenäisemmin.

Vastausten perusteella ulkoisen viestintä onnistui Elintarvike20-harjoituksessa. Häiriötilannetiedotteiden julkaisua harjoiteltiin yhdessä organisaation viestintäyksikön kanssa. Samalla testattiin viestintää koskevan toimintaohjekortin käyttöä. Julkisuuteen lähtevät tiedotteet saatiin julkaistua aikataulussa ja yhteistyöhön viestintäyksikön kanssa oltiin tyytyväisiä.

Sisäisen viestinnän osalta todettiin haastatteluissa, ettei ympäristöterveydenhuollon yksikön koko henkilöstön tiedottaminen tilanteen etenemisestä toiminut riittävän hyvin harjoituksessa. Heti harjoituksen alkaessa koko henkilöstöä tiedotettiin häiriötilanteesta, mutta tämän jälkeen tiedottaminen unohtui.

Tarkoituksena oli, että myös harjoituksen ulkopuolinen henkilöstö olisi ollut tietoinen tilannekuvasta. Myös tilanapäiväkirjan täyttämässä kerrottiin olleen puutteita. Vaikka harjoittelijoille oli annettu ohjeet yhteisen tilanapäiväkirjan tarkasta täyttämisestä, ei läheskään kaikkia toimia kirjattu. Tämä vaikeutti etäyhteyden kautta osallistuneen harjoittelijan ja harjoituksen järjestäjän tiedonsaantia.

Tilannejohtamista pidettiin pääosin onnistuneena. Sanottiin, että tilannejohtaja hallitsi hyvin oman tehtävänsä ja onnistui tehtävien jaossa. Toisaalta muu tiimi olisi pitänyt saada paremmin tilannejohtajan tueksi. Tilannejohtajan olisi pitänyt huomata rauhoittaa tilannekeskusta ja lähettää harjoittelijoita eri tiloihin suorittamaan annettuja tehtäviä.

6.5 Jatkokehittäminen

Vastaajat olivat yhtä mieltä siitä, että säännöllistä häiriötilanneharjoittelua tarvitaan. Yksikön sisäisten harjoitusten toteuttamistavoista ja aihealueista kerrottiin runsaasti näkemyksiä. Tärkeänä pidettiin koko ympäristöterveydenhuollon toimialan säännöllistä harjoittelua, koska epidemia voi olla elintarviketalousvesi- tai uimavesilähtöinen. Siihen voi myös kytkeytyä elintarvikkeiden alkutuotanto ja eläintautiasioita. Jonkin harjoituksen painopisteen toivottiin olevan elintarvikkeenäytteenotossa ja näyteanalyysien suunnittelussa. Sanottiin, että ympäristöterveyteen liittyviä uusia riskitekijöitä on seurattava aktiivisesti ja huomioitava harjoitusten aiheiden valinnassa.

Elintarvike20-harjoitus ja muut harjoitukset, joihin yksikkö on osallistunut ovat olleet skenaarioltaan suoraviivaisia ja harjoitus on kestänyt korkeintaan yhden työpäivän ajan. Vastaajien mielestä olisi hyödyllistä päästä harjoittelemaa pitkäkestoista häiriötilannetta, jossa yksikön kestävyys ja toiminnan jatkuvuus joutuvat koetukselle. Lisäksi toivottiin harjoitusta, jossa uutta tietoa kertyy hitaasti eri lähteistä. Tämän tyyppiseksi harjoitukseksi ehdotettiin esim. elintarvikkeiden teolliseen valmistamiseen liittyvää laajalle levinneen elintarvike-erän ja altistuneiden jäljittämistä.

Erilaisista harjoitusaiheista todettiin, että oppimisen kannalta on järkevämpää harjoitella usein pienempiä osa-alueita kuin järjestää muutaman vuoden välein

harjoitus, johon sisällytetään liikaa eri elementtejä. Vastauksissa tuli esille, että myös pienimuotoiset harjoitukset voivat olla tarpeellisia. Yksinkertaisimmillaan voidaan harjoitella selvityksen käyntiinlähtöä ja tiimin kokoamista. Myös viestintää voidaan harjoitella omana kokonaisuutenaan. Useiden vastausten perusteella olisi tärkeää testata toimintavarmuutta harjoittelemalla tilannetta, jossa vakituinen tilannejohtaja ei ole tavoitettavissa lainkaan tai jotta tilannetta etäyhteyksien kautta. Myös koko selvitystiimin toiminnan testamista etäyhteyksien välityksellä ehdotettiin.

Harjoitteluun käytettävistä resursseista vastauksissa todettiin, että harjoittelu on tärkeää ja sille kuuluu varata tarvittava työpanos. Sanottiin, että ainakin pienimuotoista työpöytäharjoittelua on suositeltavaa tehdä joka vuosi. Harjoittelua myös verrattiin kouluttautumiseen. Elintarvike20-harjoitus osoitti, että harjoitus voidaan toteuttaa yksikön sisäisesti ja melko pienillä resursseilla. Toisaalta myös pidettiin mahdollisena harjoitusten ostamista ulkopuolisilta asiantuntijoilta.

Viimeisenä osa-alueena haluttiin selvittää haastateltavien henkilöiden näkemyksiä siitä, lisäkö harjoittelu motivaatiota osallistua yksikön varautumistyöhön, kuten suunnitelmien ja toimintaohjeiden laatimiseen. Osan mielestä harjoittelu ei lisännyt omaa motivaatiota ja pidettiin parempana ratkaisuna, että varautumisen suunnittelua hoitavat tietyt hyvin asiaan perehtyneet työntekijät. Osan mielestä taas on kyse ennemminkin työajan kuin motivaation puutteesta. Sanottiin kuitenkin myös, että harjoittelu lisää realismia ja ymmärrystä häiriötilannetoimintaa kohtaan ja sen myötä motivaatiota osallistua varautumiseen.

7 TULOSTEN TARKASTELU

Haastatteluvastausten perusteella harjoitus näyttäisi parantavan organisaation valmiutta toimia todellisissa ympäristöterveydenhuollon häiriötilanteissa. Harjoittelu on keino oppia uutta sekä testata ennalta laadittujen toimintaohjeiden käyttökelpoisuutta, organisoitumista, johtamista ja ihmisten toimintaa.

Tuloksissa on useita yhtymäkohtia aikaisempaan tutkimustietoon. Kuten Wahlin ym. (2015) tutkimuksessa, koettiin tässäkin tapauksessa harjoituksella

olevan positiivinen vaikutus organisaation yleiseen varautumisen tasoon ja epidemiaselvitysvalmiuteen. Haastateltavat kokivat, että harjoitus kehitti myös henkilökohtaisia kykyjä toimia todellisessa kriisitilanteessa kuten Ablahin ym. (2007, 385.) tutkimuksessa on todettu. Harjoittelu koettiin tarpeelliseksi oppimisen ja todellisessa kriisitilanteessa toimimisen kannalta, kuten Berlinin ja Carlströminkin (2014, 19–21) tutkimus osoittaa. Kyseisen tutkimuksen kanssa yhtenevää oli toisaalta myös se, että harjoittelijat eivät pitäneet harjoitusta kovin realistisena todelliseen toimintaan verrattuna. Berlinin ja Carlströmin (2014, 19) tutkimuksessa melko pieni osa osallistujista piti harjoituksen aikaista toimintaa yhtenäisenä ja johdonmukaisena todellisen toiminnan kanssa.

Haastateltavien näkemykset olivat yhtenäisiä Dauseyn ym. (2005, 17–18) kanssa siitä, että harjoittelu on käsiteltävä jatkuvan laadunparantamisen välineenä ja harjoituspalautte käytävä tarkasti yhdessä läpi toiminnan kehittämistä varten. Vastaukset myös tukevat tarvetta suunnitella harjoittelu pidemmän aikavälin sykleissä, jolloin yhdessä harjoituksessa todettujen kehittämistarpeiden toteutuminen testataan tulevissa harjoituksissa.

Viranomaisharjoittelua koskeva tutkimustieto korostaa kriisiviestinnän harjoittelun tärkeyttä (Wahl ym. 2015; Morris ym. 2012, 92). Myös tässä tutkimuksessa asia tuli esille etenkin sisäisessä viestinnässä todettujen kehittämistarpeiden osalta. Viestintä on siis tarpeellinen painotuskohde tulevissakin yksikön harjoituksissa. Sidosryhmien välistä viestintää harjoiteltiin Elintarvike20-harjoituksessa kuvitteellisesti, joten sen sujuvuuteen tai mahdollisiin ongelmiin ei voida ottaa kantaa harjoituksen perusteella.

Aineiston perusteella ei saatu yhtenäistä tietoa siitä, lisääkö harjoittelu yksilötason motivaatiota työskennellä varautumissuunnittelun parissa. Tuloksia ei siis tältä osin voida vertailla Heden (2017) tutkimuksen tuloksiin, joiden mukaan harjoittelu ei näyttäisi lisäävän yksilötason motivaatiota. Vastausten hajaisuuteen on saattanut vaikuttaa organisaatioissa valmiiksi määritellyt varautumissuunnittelun vastuut ja osaamisalueet. Osa vastaajista ei ehkä pitänyt tarpeellisenakaan, että kaikki osallistuvat varautumissuunnitteluun sen sijaan, että kyse olisi henkilökohtaisesta motivaatiosta.

Liian yleistäviä johtopäätöksiä tutkimuksen tuloksista tulee välttää, koska aineisto kerättiin yhden ympäristöterveydenhuollon yksikön työntekijöitä haastatteleamalla. Järjestetty harjoitus ja haastattelukysymykset olisivat sellaisenaan käyttökelpoisia missä tahansa yksikössä, mutta tulokset peilaavat tutkimuksen kohteena olleen yksikön häiriötilannevarautumisen tasoa ja kehittämistarpeita. Eri yksikköjen välillä voi olla käytännön eroja toiminnassa. Lisäksi on huomioitava, että tutkimuksen pohjana ollut harjoitus koski elintarviketilanteen epidemian selvittämistä. Ympäristöterveydenhuollon muiden osaluokkien häiriötilannetoimintaa ei harjoiteltu. Jatkotutkimuksen aiheena voitaisiin olla laajempi selvitys kunnallisten ympäristöterveysyksikköjen varautumiseen liittyvistä toimintatavoista ja häiriötilanneharjoittelun kehittämistarpeista.

Tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida tarkastelemalla aineiston keräämistä ja käsittelyä. Tässä laadullisessa tutkimuksessa saatiin kerättyä tutkimuksen tavoitteiden kannalta kattava aineisto. Koko kohdejoukko eli Elintarvike20-harjoituksen osallistujat haastateltiin ja aineiston analysointivaiheessa otettiin tarkasti huomioon kaikki haastattelumateriaali. Tavoitteena oli kerätä Hirsjärven & Hurmeen (2014, 59) kuvaama harkinnanvarainen näyte, eli pyrittiin saamaan ilmiöstä syvällistä tietoa tilastollisten yleistysten sijaan. Aineiston keräämisen edetessä oli myös havaittavissa saturaatiota, koska haastattelujen edetessä eivät uudet henkilöt enää antaneet tutkimuskysymyksiin olennaista uutta tietoa. Kaikkien haastateltavien kanssa keskusteltiin samoista teemoista ja teemojen valinta perustui aikaisempaan tutkimustietoon varautumisesta ja viranomaisharjoittelusta. Siten pyrittiin varmistamaan, etteivät teemat valikoidu satunnaisesti tutkimuksen tekijän omien lähtötietojen ja kokemusten perusteella.

Tutkimusaineiston reliabiliteetin kannalta haasteena oli haastattelijan kokemattomuus sekä se, että haastattelija ja haastateltavat olivat toisilleen tuttuja kollegoja. Vaikka teemahaastattelumenetelmässä ei esitetä yksityiskohtaisia strukturoituja kysymyksiä, tulisi haastateltavilta kuitenkin saada mahdollisimman tarkkoja ja perusteltuja vastauksia valituista teemoista. Tämä taas vaatisi haastattelijalta ammattitaitoa esittää tilanteessa tarvittavia jatkokysymyksiä. Kollega-tausta on voinut rajoittaa vastaajien avoimuutta kertoa näkemyksiään, vaikka haastateltaville luvattiinkin aineiston käsittely ehdottoman luottamuksellisesti.

Laadullisen tutkimuksen validiustarkastelussa voidaan käyttää rakennevalidiuden käsitettä. Hirsjärveen & Hurmeen (2014, 189) mukaan se tarkoittaa, että tutkija pystyy dokumentoimaan aineiston luokittelutapansa ja perustelemaan menettelynsä uskottavasti. Opinnäytetyössä on pyritty kuvaamaan aineiston käsittely sisällönanalyysin menetelmällä yksityiskohtaisesti.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA KEHITTÄMISEHDOTUKSET

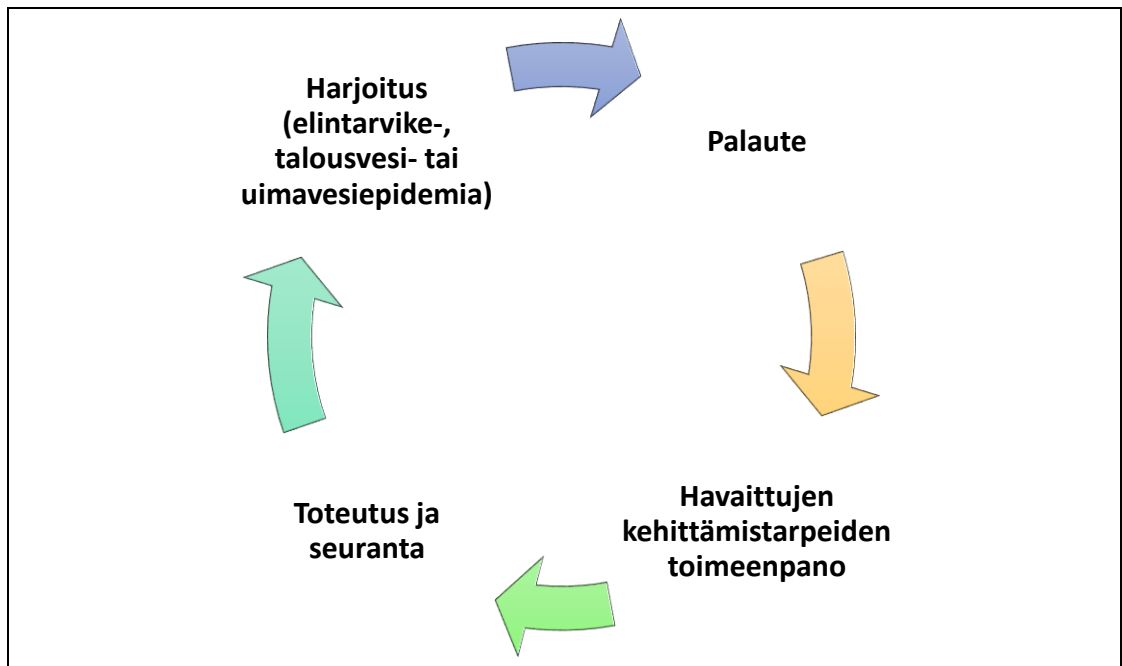
Elintarvike20-harjoitus osoitti, että yhden työpäivän kestävän ympäristöterveydenhuollon sektorin toiminnallisen harjoituksen toteuttaminen onnistuu yksikön sisäisellä työpanoksella. Ympäristöterveydenhuollon kunnallisten yksiköiden koko kuitenkin vaihtelee Suomessa. Harjoittelu edellyttää henkilöresurssien varaamista suunnitteluun ja toteuttamiseen. Toiminnallisessa harjoituksessa on myös oltava riittävästi henkilöstöä käytettävissä eri harjoitusrooleihin. Varsinaisten harjoittelijoiden ohella tarvitaan vähintään yksi järjestäjä ja tarkkailija. Opinnäytetyössä toteutetun kaltaiseen yhden päivän kestoiseen toiminnalliseen harjoitukseen kannattaa varata resursseja vähintään 20 henkilötyöpäivää riippuen osallistujien määrästä.

Haastatteluvastausten sekä Elintarvike20-harjoituksen palautteen perusteella tuli esille useita tilaajaorganisaation häiriötilannetoiminnan kehittämiskohteita. Keskeisimmät havainnot koskevat säännöllisen harjoittelun järjestämistä jatkossa, harjoitteluun sitoutumista ja toiminnan jatkuvuuden varmistamista häiriötilanteissa.

Ympäristöterveydenhuollon viranomaisvalvonnan suunnittelu perustuu valvontaohjelmaan, joka tehdään neljäksi vuodeksi kerrallaan. Opinnäytetyön tilaajalle suositellaan harjoitussuunnitelman laatimista valvontaohjelmakausittain. Suunnitelmassa huomioidaan koko ympäristöterveydenhuollon toimiala, eri tyyppiset harjoitteet ja koko henkilöstön osallistaminen ohjelmakauden aikana. Harjoitusaiheiden suunnittelua varten tulee toimintaympäristöä seurata aktiivisesti ja tunnistaa uusia riskejä ympäristöterveydenhuollon alalla.

Suunnitelma voi sisältää eri tyyppisiä harjoituksia useammin järjestettävistä suppeista työpöytäharjoituksista harvemmin järjestettäviin laajoihin

monialaisiin toiminnallisiin harjoituksiin. Parhaiten harjoittelusta hyödytään, jos sitä toteutetaan kuvan 6 mukaisella tavalla sykleissä. Harjoituspalautteet kannattaa käydä tarkasti läpi ja seurata niiden perusteella havaittujen kehittämistarpeiden toteutusta ja seuranta. Seuraavien harjoitusten tavoitteisiin sisällytetään toteutettujen kehittämistoimien testaaminen käytännössä. Lisäksi varautumisen kehittämisessä ja henkilöstön kouluttamisessa voidaan käyttää muitakin menetelmiä, kuten työpajatyöskentelyä ja varautumisen teemapäiviä.

Kuva 6. Harjoittelun toteuttaminen sykleissä

Elintarvike20-harjoituksesta saatu palaute osoitti, että harjoitus on mahdollista järjestää yksikön sisäisin voimin. Työn tilaajan voi jatkossa selvittää myös harjoituskokonaisuuden tilaamista ulkopuoliselta asiantuntijalta. Itse toteutetun harjoituksen vahvuutena on kuitenkin tarkka soveltuvuus omaan toimintaympäristöön. Lisäksi vaikka harjoitus ostetaan ulkopuolelta, on sen suunnitteluun todennäköisesti varauduttava käyttämään myös omaa työpanosta, jotta harjoituksesta saadaan riittävän yksilöllinen.

Opinnäytetyön yhtenä alkuperäisenä tavoitteena oli laatia työn tilaajan käyttöön malli tulevien elintarvikevälikkeistä epidemiaa koskevien häiriötilanneharjoitusten järjestämistä varten. Elintarvike20-harjoituksen järjestämisestä saatujen kokemusten perusteella kuitenkin todettiin, että sellaisenaan sovellettavaa valmista mallia ei ole realistista laatia. Harjoituksen tyyppi, aihe ja skenaario

on valittava tapauskohtaisesti harjoitukselle asetettujen tavoitteiden perusteella. Käsikirjoitus voidaan laatia, kun edellä mainitut asiat on päätetty. Harjoitusmallin sijasta laadittiin opinnäytetyön tilaajalle häiriötilanneharjoituksen järjestäjän ohje (liite 4), jota voidaan käyttää harjoitusohjeen pohjana ja muistilistana tulevien harjoitusten järjestämisessä.

Haastatteluvastaukset osoittivat, että harjoittelijat kokivat Elintarvike20-harjoituksen hyödylliseksi oppimisen kannalta, mutta toimintatavoiltaan epärealistiseksi todellisiin häiriötilanteisiin verrattuna. Jatkossa jo harjoitusten perehdytysvaiheessa tulee osallistujille täsmentää, että harjoituksen ja todellisen tilanteen välillä voi olla käytännön eroja. Siitä huolimatta pitäisi harjoitustilanteessa toimia mahdollisimman realistisesti sekä välttää yli- tai alisuorittamista. Harjoitus kannattaa hyödyntää mahdollisuutena toimia kuten oikeassa tilanteessa, kuitenkin ilman todellisen kriisin luomaa painetta.

Toiminnallisen harjoituksen uskottavuutta voisi vahvistaa harjoittelemisen ilman varsinaista tilannekeskusta niin, että harjoittelijat toimivat omista työpisteistään käsin. Usein todellisetkin epidemiaselvitykset hoidetaan ilman tilannekeskuksen fyysistä järjestäytymistä.

Elintarvike20-harjoituksen aikana selvitystiimin sisäisessä vuorovaikutuksessa todettiin puutteita. Yhdeksi syyksi passiivisuudelle kerrottiin tarkkailun alla olemisesta aiheutuva paine. Tarkkailun merkitys kannattaa käydä tulevissa harjoituksissa etukäteen läpi osallistujien kanssa. Tarkkailu ei saisi aiheuttaa sitä, ettei harjoituksessa uskalleta toimia kuten todellisessa häiriötilanteessa toimitaisiin. Uskottavuuden lisäämiseksi osallistujille kannattaa täsmentää, että jokaisen on tarkoitus suorittaa oma annettu tehtävä. Kaikkien tarvitse olla koko tilannekuvasta ajan tasalla harjoituksen aikana, kuten ei todellisessa-kaan tilanteessa olla.

Haastatteluvastauksissa nousi esille huoli yksikön toimintakyvystä häiriötilanteiden aikana etenkin operatiivisen tilannejohtamisen osalta. Kuten yhteiskunnan turvallisuusstrategiassakin todetaan, on johtamiskyky kyettävä turvaamaan kaikissa tilanteissa ja toimintatasoilla (Turvallisuuskomitea 2017, 15). Yksikölle suositellaan vakituisen tilannejohtajan sijaisten huolellista perehdyttämistä operatiiviseen häiriötilannetoimintaan. Sijaisten kannattaa osallistua

aktiivisesti häiriötilanneharjoituksiin, todellisten häiriötilanteiden selvittämiseen ja epidemiaselvitystyöryhmien kokouksiin. Yleisestikin kaikkien häiriötilannetoimintaan osallistuvien yksikön uusien työntekijöiden riittävä perehdyttäminen tulee varmistaa. Myös todellisten häiriötilanteiden dokumenttien hyödyntäminen perehdyttämisessä kannattaa muistaa jatkossa.

Kuten aiemmin todettiin, on yksikössä laadittu erilaisia laatudokumentteja häiriötilanteita varten. Elintarvike20-harjoituksen aikana dokumenttien, kuten toimintaohjekorttien käytössä kuitenkin todettiin puutteita. Ennalta laadittujen dokumenttien käyttö ja toimintaohjeiden noudattaminen on tärkeää toiminnan jatkuvuuden ja yhtenäisyyden varmistamiseksi häiriötilanteessa. Häiriötilanteen hoitamiseen osallistuvien työntekijöiden tulisi sisäistää velvollisuus perehtyä ohjeisiin omatoimisesti.

Yksikössä tulisi kehittää häiriötilanteen aikaisen yhteisen tilannekuvan ylläpitoa. Elintarvike20-harjoituksen aikana asiassa esiintyi haasteita. Etenkin tilannejohtamisen kannalta on tärkeää, että jokainen epidemiaselvitykseen osallistuva työntekijä dokumentoi tekemänsä toimet ja saamansa tiedot yhteisesti nähtäville. Yhteisen tilanapäiväkirjapohjan, kuten Excel-taulukon aktiivinen käyttö on suositeltavaa sekä harjoituksissa että todellisissa tilanteissa. Microsoft Teams tai vastaava pikaviestintäsovellus toimii harjoituskokemuksen perusteella hyvin harjoitusalueena ja sen käyttöä voidaan suositella viestintäkanavana todellisissa häiriötilanteissa. Tietoturvasuhteeseen liittyvä asiat tulee kuitenkin huomioida viestinnässä ja ohjeistaa harjoittelijoille tai epidemiaselvitykseen osallistuville. Viranomaisen turvaluokiteltua tietoa ei voida jakaa esim. Teams- tai WhatsApp-kanavilla (Huoltovarmuusorganisaatio 2020, 13).

Toiminnan jatkuvuus häiriötilanteessa edellyttää riittäviä resursseja ja asiantuntemusta. Tällä hetkellä epidemiaselvitystyöskentelyyn osallistuminen kuuluu kaikille yksikön viranhaltijoille. Etenkin kuvailevan epidemiologisen tiedon keräämisestä, kuten tarkastuksesta, näytteenotosta ja altistuneiden haastattelusta vastaa yleensä sen elintarvikehuoneiston vastuuvälvo, johon epidemiaepäily kohdistuu. Selvitettäviä epidemiaepäilyjä tulee vuositasolla hoidettavaksi koko toiminta-alueella vain muutamia, joten yksittäisen työntekijän osaamisen ylläpitäminen voi olla haasteellista. Yksikössä tulisikin pohtia nykyistä tiiviimpää erikoistumista häiriötilannetoimintaan. Toisaalta nykyisen

toimintatapaa puoltaa resurssien varmistaminen. Pienehkössä yksikössä liian tiivis erikoistuminen voi johtaa tilanteeseen, jossa riittävää asiantuntemusta ei aina olekaan saatavilla häiriötilanteessa.

LÄHTEET

Ablah, E., Nickels, D., Hodle, A., Wolfe, D. J., Orr, S., Tenbrick, J., Ploger-McCool, T., Snethen, E. & Molgaard C. A. 2007. "Public Health Investigation": A pilot, multi-county, electronic infectious disease exercise. *American Journal of Infection Control*. Vol. 35 No 6 2007, 382–386. E-artikkeli. Saatavissa: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0196655306011874> [viitattu 7.4.2020].

Aluehallintovirasto. 2017. Tiedotteet 2017. Päivitetty 8.11.2018. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.avi.fi/web/avi/-/valmiusharjoitukset-hame17-japirkka17-alkavat-tanaan> [viitattu 7.4.2020].

Berlin, J. M. & Carlström, E. D. 2015. Collaborational Exercises: What do they contribute? - A Study of learning and usefulness. *Journal of Contingencies and Crisis Management* Vol. 23 No 1 2015, 11–23. Verkkolehti. Saatavissa: <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12064> [viitattu 11.4.2020].

Dausey, D. J., Lurie, N., Diamond, A., Meade, B., Molander, R., Ricci, K., Stoto, M. A. & Wasserman, J. 2005. Bioterrorism Preparedness Training and Assessment Exercises for Local Health Agencies. RAND Corporation. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.jstor.org/stable/pdf/10.7249/tr261dhhs.12.pdf?refreqid=excelsior%3Aeaeb8339ab91ec059528abe069117275> [viitattu 11.4.2020].

Elintarvikelaki 13.1.2006/23

Fagel, M. J. & Morgan, K. 2011. Planning and Exercise. Teoksessa Fagel, M. J. 2011. Principles of Emergency Management. Hazard Specific Issues and Mitigation Strategies. CRC Press, 216–253. E-kirja. Saatavissa: <https://ebook-central.proquest.com/> [viitattu 11.4.2020].

Grönfors, M. & Viikka, H. (toim.) 2011. Laadullisen tutkimuksen kenttätömenetelmät. E-kirja. Hämeenlinna: SoFia-Sosiologi-Filosofiapu. Saatavissa <https://kaakkuri.finna.fi/> [viitattu 2.10.2020].

Hallanvuo, S. & Johansson, T. 2010. Elintarvikkeiden mikrobiologiset vaarat. Eviran julkaisuja 1/2010. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/tietoa-meista/julkaisut/julkaisusarjat/julkaisuja/elintarvikkeiden_mikrobiologiset_vaarat.pdf [viitattu 24.8.2020].

Hede, S. 2017. Perception of crisis preparedness and motivation: A study among municipal leaders. *Safety Science* 95 (2017), 83–91. Verkkolehti. Saatavissa: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2017.02.010> [viitattu 11.4.2020].

Hiltunen, N. 2019. YRJÖ2018 - maakunnallinen ympäristöterveydenhuollon ja vesilaitosten häiriötilanneharjoitus. *Ympäristö ja Terveys* 4/2019, 42–47.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2015. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. E-kirja. Helsinki: Gaudeamus. Saatavissa <https://kaakkuri.finna.fi/> [viitattu 2.10.2020].

Huoltovarmuusorganisaatio 2020. Ohjeita turvallisten etätyövälineiden valintaan. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.huoltovarmuuskeskus.fi/julkaisut/> [viitattu 12.11.2020].

Huoltovarmuusorganisaation vesihuoltopooli 2015. Vesihuollon häiriötilanne ja valmiusharjoitusten järjestäminen. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.vvy.fi/site/assets/files/1100/vesihuollon_hairiotilanne-_ja_valmiusharjoitusten_jarjestaminen_web.pdf [viitattu 10.4.2020].

Kyberharjoitusohje. 2019. Liikenne- ja viestintävirasto Traficom & Kyberturvallisuuskeskus 26/2019. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.kyberturvallisuuskeskus.fi/sites/default/files/media/file/Kyberharjoitusopas.pdf> [viitattu 11.4.2020].

Morris, J. G., Greenspan, A., Howell, K., Gargano, L. M., Mitchell, J., Jones, J. L., Potter, M., Isakov, A., Woods, C. & Hughes, J. M. 2012. Southeastern Center for Emerging Biologic Threats Tabletop Exercise: Foodborne Toxoplasmosis Outbreak on College Campuses. *Biosecurity and Bioterrorism: Bio-defence Strategy, Practice, and Science* vol. 10 No. 1, 2012, 89–97. Verkko-lehti. Saatavissa: <https://doi.org/10.1089/bsp.2011.0040> [viitattu 11.4.2020].

Mäkelä, S. 2019. Näytteenottoharjoitus 10.4.2019, talousveden mikrobiologinen saastumispäily. Hämeen ELY-Keskus. *Hämeen vesiviesti* uutiskirje 3/2019. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://kehaemail.sst.fi/messages/view/4514/13118/d74d3c3733ee3d95ac7648b202ef1daf> [viitattu 11.4.2020].

Nelson, C., Lurie, N. & Wasserman, J. 2007. Assessing Public Health Emergency Preparedness: Concepts, Tools, and Challenges. *The Annual Review of Public Health* Vol 28 2007, 1-18. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev.publhealth.28.021406.144054> [viitattu 11.4.2020].

Perry, R. W. 2004. Disaster exercise outcomes for professional emergency personnel and citizen volunteers. *Journal of Contingencies and Crisis Management* Vol. 12 No 2 2004, 64–75. Verkko-lehti. Saatavissa: <https://doi.org/10.1111/j.0966-0879.2004.00436.x> [viitattu 3.4.2020].

Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä. 2019. Ympäristöterveydenhuollon yhteinen valvontasuunnitelma 2020–2024. Ympäristöterveyskeskus. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.phhyky.fi/assets/files/2020/01/LOPULLINEN_Valvontasuunnitelma-2020-2024.pdf [viitattu 3.4.2020].

Rocourt, J. 2014. Public Health Measures: Foodborne Disease Outbreak Investigation. Teoksessa Motarjemi, Y. (toim.) *Encyclopedia of Food Safety*. 4. painos. Elsevier Inc., 89–97. E-artikkeli. Saatavissa: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-378612-8.00329-2> [viitattu 31.3.2020].

Ruokavirasto. 2019. Elintarvike- ja vesivälitteiset epidemiat Suomessa vuosina 2014–2016. Ruokaviraston julkaisuja 2/2019. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/teemat/zoonosikeskus/ruokamyrkytykset/ruokamyrkytykset-suomessa/2014–2016_elintarvike_ja_vesivalitteiset_epidemiat.pdf [viitattu 31.3.2020].

Ruokavirasto ja Valvira. 2019. Ympäristöterveydenhuollon yhteinen valtakunnallinen valvontaohjelma vuosille 2020-2024. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.valvira.fi/documents/14444/261236/Ymparistoterveydenhuollon_valvontaohjelma_2020_2024.pdf/6e1b09c4-c935-6482-059a-035ac95aaa22?t=1568015396747 [viitattu 31.3.2020].

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2014. Ympäristöterveydenhuollon erityistilanteet. Opas ympäristöterveydenhuollon työntekijöille ja yhteistyötahoille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. 2014:21. PDF-dokumentti. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3013-1> [viitattu 30.3.2020].

Swedish Civil Contingencies Agency (MSB). 2017. Exercise Guidance. Basic Manual - An Introduction to the Fundamentals of Exercise Planning. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://rib.msb.se/filer/pdf/28402.pdf> [viitattu 10.8.2020].

Tarhanen, E-R. 2018. Ympäristöterveydenhuollon valmiusharjoitus OUTO17. *Ympäristö ja Terveys* 8/2018, 18–20.

Terveydensuojelulaki 19.8.1994/763

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/> [viitattu 2.10.2020].

Turvallisuuskomitea. 2017. Yhteiskunnan turvallisuusstrategia. Valtioneuvoston periaatepäätös/2.11.2017. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/02/YTS_2017_suomi.pdf [viitattu 1.4.2020].

Valtioneuvoston asetus elintarvikkeiden ja veden välityksellä leviävien epidemioiden selvittämisestä 21.12.2011/1365

Vuorinen, S. (toim.) 2019. Valmius- ja jatkuvuudenhallintasuunnitelma. Ohje sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:10. PDF-dokumentti. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4046-8> [viitattu 10.4.2020].

Wahl, E., Willumsen, B., Jensvoll, L., Finstad, I. & Berglund, T. 2015. The learning effect of a foodborne emergency exercise. *British Food Journal*. Vol. 117 No.7, 2015. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/BFJ-10-2014-0340/full/html> [viitattu 30.3.2020].

World Health Organization. 2008. Foodborne disease outbreaks: guidelines for investigation and control. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.who.int/foodsafety/publications/foodborne_disease/outbreak_guidelines.pdf [viitattu 30.3.2020].

World Health Organization. 2015. WHO estimates of the global burden of foodborne diseases: foodborne disease burden epidemiology reference group 2007 - 2015. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://www.who.int/foodsafety/publications/foodborne_disease/fergreport/en/ [viitattu 31.3.2020].

Ympäristöterveys. 2020. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://stm.fi/ymparistoterveys> [viitattu 31.3.2020]

Elintarvike20-harjoitus 16.9.2020, päävaiheet

PHHYKY/Ympäristöterveyskeskus

9.00. Harjoitus alkaa. Järjestäjä antaa Microsoft Teamsin kanavalle syötteen:

Elintarvike20-harjoitus alkaa. X kaupungin x tuotantokeittiön ravitsemistyönjohtaja N.N soitti minulle äsken. Koulun terveydenhoitaja oli soittanut tuotantokeittiölle ja ilmoittanut, että tänä aamuna on poikkeuksellisen paljon oppilaita ja muutama opettaja poissa vatsataudin takia. Poissaoloja oli jo jonkin verran alkuvuodesta, mutta tänään selvästi enemmän.

Tässä vaiheessa tiedetään, että poissaolojen syy olisi pääasiassa ripuli, oksentelu ja kuume. Tarkempaa tietoa sairastuneiden oppilaiden iästä ei ole. Myös yksi tuotantokeittiön työntekijä on ollut jo eilen tiistaina poissa töistä vatsataudin takia. Maanantaina kyseinen työntekijä oli vielä töissä.

N.N on paikalla tuotantokeittiöllä. Puhelinro:

Harjoittelijat ryhtyvät tekemään epidemiaselvitystä. Epidemiaa varmistetaan ja altistuneita ryhmää selvitetään.

10:00 Ensitiedote epidemiaepäilystä julkaistaan.

10:30 Ympäristölaboratorion kanssa sovitaan näytteiden toimittamisesta.

11.00 Harjoittelijat lähtevät tekemään tarkastusta ja näytteenottoa tuotantokeittiölle.

12.00 Järjestäjä toimittaa ensimmäisen erän altistuneilta kerättyjä kyselylomakavastauksia harjoittelijoille. Analyttistä epidemiologista selvitystä aletaan tehdä.

13:00 Epidemiaselvitystyöryhmä kokoontuu.

13:00 Harjoittelijat palaavat tuotantokeittiölle ottamaan ympäristönäytteitä norovirustutkimukseen.

14.00 Aikahyppy 2 vrk eteenpäin. Järjestäjä antaa Teams-kanavalle potilas- ja ympäristönäytteiden tuloksia ja seuraavan syötteen:

Tehkää kasassa olevilla tiedoilla johtopäätökset, miten selvitys jatkuisi tästä eteenpäin? Antakaa tilannekuva jatkotoimista klo 15 mennessä.

15.00 Harjoittelijat antavat viimeisen tilannekuvauksen Teams-kanavalle.

Harjoitus päättyy. Välitön palautetilaisuus osallistujien kesken.

Haastatteluteemat

1 Epidemiaselvityksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät organisaation ja yksilön toiminnassa

- Mielestäsi tärkeimmät tekijät operatiivisen häiriötilannetoiminnan onnistumisen kannalta?
- Miten arvioit organisaation osaamisen ja toiminnan tasoa ja miten sitä tulisi kehittää?
- Miten arvioit omaa osaamistasi ja toimintaa ja miten näitä voitaisiin kehittää?

2 Suunnitelmat ja toimintaohjeet

- Organisaation suunnitelmat, ohjeiden ja työvälineiden käyttökelpoisuus häiriötilannetoiminnassa
- Noudatettiinko suunnitelmia ja ohjeita harjoituksessa?

3 Harjoituksen tarkoitus ja tavoitteet

- Oliko tarkoitus ja tavoite riittävän selkeästi määritelty ennen harjoitusta?
- Oliko harjoitusskenaario relevantti ja uskottava?
- Onnistuiko harjoitus osallistamaan riittävästi kaikki siihen kutsutut?
- Oppiko organisaatio?
- Opitko itse?

4 Harjoituksen johtaminen, yhteistyö ja viestintä

- Onnistuiko tilannejohtaminen?
- Tilanneseuranta, tilannekirjanpito ja dokumentointi
- Työnjako ja resurssien riittävyys, henkilöstön toimintakyky
- Tiimin ryhmätyöskentelyn ja vuorovaikutuksen toimivuus
- Sisäinen viestintä
- Sidosryhmien ja yleisön suuntaan tapahtuva viestintä

5 Häiriötilannetoiminnan jatkokehitys

- Säännöllisen harjoittelun toteuttaminen jatkossa
- Lisäsikö harjoitus motivaatiotasi osallistua ja oppia yleisesti varautumis- ja valmiustyöstä?
- Yleisarvioisi siitä, parantaako harjoittelu valmiutta selvittää ja toimia häiriötilanteessa?

SISÄLLÖNANALYYSI

▼ 1	19 Codes	Sort by: Frequency	↕
	Organisaation osaamisen kehittäminen		FREQUENCY IN PROJECT 70
	Harjoittelu jatkossa?		FREQUENCY IN PROJECT 60
	Tilannejohtaminen		FREQUENCY IN PROJECT 42
	Tärkeimmät tekijät operatiivisen toiminnan onnistumisen kannalta		FREQUENCY IN PROJECT 38
	Suunnitelmien ja ohjeiden kehittäminen		FREQUENCY IN PROJECT 35
	Harjoittelun hyöty		FREQUENCY IN PROJECT 34
	Tiimin työskentely ja vuorovaikutus		FREQUENCY IN PROJECT 33
	Oman osaamisen kehittäminen		FREQUENCY IN PROJECT 22
	Sisäinen viestintä		FREQUENCY IN PROJECT 20
	Organisaation osaamisen nyt		FREQUENCY IN PROJECT 20
	Dokumentointi		FREQUENCY IN PROJECT 17
	Suunnitelmien ja ohjeiden käyttökelpoisuus		FREQUENCY IN PROJECT 15
	Skenaario ja aihe		FREQUENCY IN PROJECT 14
	Nousiko motivaatiosi		FREQUENCY IN PROJECT 13
	Oppiko organisaatio?		FREQUENCY IN PROJECT 11
	Ulkoinen viestintä		FREQUENCY IN PROJECT 10
	Oma osaamisesi		FREQUENCY IN PROJECT 7
	Opitko itse?		FREQUENCY IN PROJECT 5
	Osallistaminen		FREQUENCY IN PROJECT 3

HÄIRIÖTILANNEHARJOITUKSEN JÄRJESTÄJÄN OHJE

Ympäristöterveyskeskus

Yleistä

Viranomaisten häiriötilanneharjoitusten suunnittelua varten on käytettävissä oppaita ja muuta kirjallisuutta. Tämä dokumentti on tarkoitettu tarkentavaksi ohjeeksi Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän ympäristöterveyskeskuksen käyttöön ympäristöterveydenhuollon häiriötilanneharjoitusten järjestämistä varten ja harjoitussuunnitelman pohjaksi. Ohje soveltuu eri tyyppisten ja laajuudeltaan erilaisten harjoitusten järjestämisessä käytettäväksi.

Tavoitteet, aihe ja harjoitustyyppi

i Harjoituksen tavoitteet päätetään suunnittelun alkuvaiheessa. Ne voivat liittyä esim. johtamisen ja viestinnän kehittämiseen, organisaation toimintakyvyn testaamiseen tai uusien toimintaohjeiden testaamiseen. Myös harjoitukseen varattavat resurssit päätetään alkuvaiheessa.

Tavoitteiden perusteella valitaan aihe, jonka pohjalta harjoituksen käsikirjoitus laaditaan. Aihe voi liittyä esim. pistemäisestä lähteestä peräisin olevaan elintarvikevälikkeisen epidemian epäilyyn tai laajalle levinneen teollisesti valmistetun elintarvike-erän aiheuttamaan epidemiaan.

Harjoitus voi olla tyypiltään ongelmanratkaisupalaveria muistuttava työpöytäharjoitus tai toiminnallinen harjoitus. Työpöytäharjoituksessa annettuja tehtäviä ratkotaan ennalta sovitussa paikassa. Harjoitus voi sisältää vain alkuohjeistuksen, jonka perusteella harjoittelijat ratkovat annettua ongelmaa kaikki yhdessä tai pienempinä ryhminä.

Toiminnallinen harjoitustyyppi taas voi sisältää todellista yhteydenpitoa harjoitusorganisaation ulkopuolelle sekä kenttätyöosuuksia oikeassa tai simuloitussa ympäristössä. Toiminnallisen harjoituksen edetessä järjestäjä rakentaa skenaariota ja antaa syötteitä. Laajin harjoittelumuoto on pelitoiminnallinen harjoitus, joka toteutetaan yhdessä eri organisaatioiden kanssa ja jossa tilannetta simuloidaan yhteisestä pelikeskuksesta.

Suunnitturyhmä ja järjestäjä

i Harjoitusta varten valitaan suunnitteluryhmä/-pari tai yksi henkilö, joka laatii harjoitukseen liittyvät dokumentit. Suunnittelija voi myös toimia harjoituksen järjestäjänä. Suunnitteluryhmän jäsenet eivät voi osallistua itse harjoitteluun.

Osallistujat

i Jokaisessa harjoituksessa ei tarvitse osallistaa koko henkilöstöä. Osallistujat valitaan sen mukaan, mitä osaamisalueita on tarkoitus harjoitella. Osallistujat ja heidän roolinsa kannattaa päättää ennen varsinaista harjoituspäivää.

Varsinaista harjoittelua suorittavat tilannejohtaja ja muu selvitystiimi, jolle voidaan jakaa tarkastamiseen, näytteenottoon, tiedottamiseen ja yhteydenottoihin liittyviä tehtäviä. Lisäksi tapauskohtaisesti voidaan tarvita sihteeri ja epidemiaraportoinnista vastaava henkilö. Harjoituksessa voi olla mukana osallistujia päivystävissä rooleissa. Tällaiset osallistujat eivät tule harjoituspaikalle, mutta ovat valmiina tekemään avustavia tehtäviä harjoituksen aikana. Osallistujat ja roolit kannattaa yleensä päättää jo harjoituksen suunnitteluvaiheessa.

Järjestäjä vastaa harjoituksen aloituksesta ja päättymisestä, syötteiden antamisesta ja skenaarion rakentamisesta.

Harjoittelijoiden toimintaa ja harjoituskokonaisuuden onnistumista arvioimaan tarvitaan tarkkailijat, jotka voivat olla organisaation jäseniä tai ulkopuolisia asiantuntijoita. Isossa harjoituksessa voi olla useita tarkkailijoita eri kokonaisuuksille.

Etenkin toiminnallisessa harjoituksessa sidosryhmätahojen mukana oleminen voi olla tarpeellista. Mahdollisia sidosryhmiä ovat mm. epidemiaselvitystyöryhmä, viestintäasiantuntijat, vesihuoltolaitosten henkilöstö sekä elintarvikehuoneistojen ja laboratoriodien edustajat.

Valmistautuminen

i Suunnitteluryhmä laatii harjoitussuunnitelman hyvissä ajoin ennen varsinaista harjoitustilaisuutta. Laajemmassa harjoituksessa voi olla aiheellista laatia ensin myös lyhyempi esisuunnitelma mm. aikataulun, budjetin ja tavoitteiden pohjaksi. Varsinaisessa harjoitussuunnitelmassa kerrotaan vastuuhenkilöt, aikataulu, resurssit, osallistujat ja käytännön järjestelyt. Lisäksi suunnitelma sisältää harjoitustilaisuuden käsikirjoituksen aikatauluineen. Käsikirjoituksella tarkoitetaan ennalta suunniteltuja harjoituksen aikana annettavia syötteitä ja niiden aikataulutusta.

Viimeistään viikkoa ennen harjoitusta toimitetaan osallistujille kirjallinen harjoitusohje. Ohjeeseen sisältyy mm. tiedot aikataulusta, osallistujista, toteuttamistavasta, tarvittavista työvälineistä sekä viestintää koskevat ohjeistus. Pehdyttämistilaisuus voidaan järjestää harjoitusohjeen jakamisen yhteydessä. Tässä vaiheessa harjoittelijoita kannattaa muistuttaa aktiivisesta osallistumisesta ja vuorovaikutuksesta harjoitustilanteessa. Lisäksi harjoittelijoita kannattaa kannustaa mahdollisimman realistiseen toimintaan siitä huolimatta, ettei harjoitustilanne välttämättä täysin vastaa oikeaa häiriötilannetta.

Harjoitus voidaan myös järjestää yllätyksenä osallistujille. Tämä voi olla aiheellista, jos harjoituksen tarkoituksena on esim. testata epidemiaselvitystiimin koollekutsumista, järjestäytymistä ja suorituskykyä yllättävässä tilanteessa.

Mukaan kutsuttaville sidosryhmille annetaan riittävät ohjeet suuntaa antavasta aikataulusta ja heiltä odotettavista toimenpiteistä. Tarkkailijat opastetaan tehtävänsä ja heille voidaan antaa tarkkailulomakepohja täytettäväksi harjoituksen aikana.

Käytännön järjestelyt

i Harjoitusta varten voidaan perustaa tilannekeskus, jonne osallistujia pyydetään saapumaan ennalta ilmoitettuna aikana. Toinen vaihtoehto on käynnistää harjoitus osallistujien omista työpisteistä käsin. Tilannekeskus ei ole välttämätön osa harjoitusta, mutta se voi olla johtotiimin työskentelytila, johon muut harjoittelijat kutsutaan tarvittaessa.

Eri tehtäviä suorittaville henkilöille tai ryhmille tulee järjestää omat tilat. Järjestäjän on hyvä olla kuulolla harjoituksen etenemisestä, muttei kuitenkaan samassa tilassa harjoittelijoiden kanssa.

Tilannekuvan ylläpitoa ja harjoitussyötteitä varten valitaan sopiva alusta, esim. Microsoft Teamsiin perustettava kanava. Tietoturvallisuuteen liittyvät asiat viestinnässä tulee ohjeistaa osallistujille ennen harjoitusta. Myös muita välineitä, kuten sähköpostia, Whats App-sovellusta ja puheluita voidaan käyttää syötteiden annossa. Kaikki järjestäjän ja harjoittelijoiden antamat suoritteet on tärkeää dokumentoida ennalta sovittuun alustaan, jotta harjoitusta voidaan jälkikäteen arvioida.

Harjoituksen kulku

i Järjestäjän tehtävä on käynnistää harjoitus. Ennalta laadittua käsikirjoitusta on vaurauduttava muokkaamaan harjoituksen edetessä harjoittelijoiden toiminnan mukaan. Järjestäjä ei puutu harjoituksen kulkuun, ellei se ole täysin välttämätöntä. Jos harjoitus lähtee etenemään väärällä tavalla, voi järjestäjä puuttua peliin.

Käsikirjoitus voidaan suunnitella niin, että harjoitus viedään läpi tosielämään verrattuna nopeutetussa aikataulussa. Esimerkiksi laboratoriotuloksia voidaan antaa osallistujien käyttöön nopeammin kuin ne todellisuudessa valmistuisivat.

Jälkitoimet

i Palautteen käsittely ja harjoituksen arviointi on tärkeä osa kokonaisuutta. Välittömästi harjoituksen päätyttyä kannattaa pitää pikapalautetilaisuus, jossa osallistujat voivat kertoa vapaamuotoisesti havainnoistaan. Osallistujilta voidaan myös edellyttää palautekyselyyn vastaamista tai varsinainen palaute voidaan käydä keskustellen läpi noin viikon kuluessa harjoituksesta.

Tarkkailijoiden havaintojen ja palautteen perusteella tehdään loppuraportti, jossa annetaan suosituksia kehittämistoimista.